

XVIII. Ἡ Ἀρμενικὴ γενοκτονία ὡς ἀποτελέσμα τῶν γεωστρατηγικῶν ἀνταγωνισμῶν τῶν μεγάλων δυνάμεων στὴν Εὐρύτερη Μέση Ἀνατολή

[*Ἡμέρα Μνήμης τῆς Ἀρμενικῆς Γενοκτονίας, 22 Ἀπριλίου 2017 (Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν-Θεσσαλονίκη)*]

Τὰ γεγονότα ποὺ ἀποτελοῦν τὴν βάση γιὰ μιὰ γεωπολιτικὴ ἐξήγηση τοῦ Ἀρμενικοῦ ζητήματος καὶ τῆς ἀντιστοίχου ἀρμενικῆς γενοκτονίας, πρέπει νὰ τοποθετηθοῦν ἐξ ἀρχῆς εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ διπλωματικὸ τους πλαίσιο, ὥστε νὰ καταστῆ δυνατὸν νὰ ἐξαχθοῦν καὶ τὰ πρέποντα γεωπολιτικὰ συμπεράσματα. Καὶ ἡ ἀρχὴ αὐτῶν τῶν γεγονότων εὐρίσκεται στὴν γεωπολιτικὴ ζύμωση μὲ πρωταγωνιστὴ τὴν Γερμανία, ποὺ ἀκολουθεῖ τὴν συνθήκη εἰρήνης τῆς Φραγκφούρτης.

Ὁ Βίσμαρκ καθιστᾷ ἑκτοτε ὡς κύριο ἄξονα τῆς ἐξωτερικῆς του πολιτικῆς τὸν ἔλεγχο τῆς ἐξελίξεως στὶς γαλλο-γερμανικὲς σχέσεις, θεωρῶντας, καὶ δικαίως, ὅτι ἡ Γαλλία δὲν θὰ ἀπεδέχετο καθόλου εὐκόλως τὸν ἀκρωτηριασμὸ τῶν ἐδαφῶν της, ὅπως αὐτὸς προέκυψε μετὰ τὴν προσάρτηση ἀπὸ τὴν Γερμανία τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ἀλσατίας καὶ τῆς Λωραίνης. Ἦταν διαυγὲς γιὰ τὸν Βίσμαρκ ὅτι θὰ ἀντιμετώπιζε συντόμως ἓνα πόλεμο ἀπὸ γαλλικῆς πλευρᾶς γιὰ τὴν ἀποκατάσταση αὐτῆς τῆς ἐκκρεμότητος. Κατέληξε ὡς ἐκ τούτου στὴν ἀπόφαση νὰ σχηματίσει γύρω ἀπὸ τὴν Γερμανία ἓνα ἀδιάρρηκτο δίκτυο συμμαχιῶν ποὺ θὰ τὴν προσετάτευαν ἀπὸ μιὰ τυχὸν Γαλλορωσικὴ σύμπραξη.

Θεωρῶντας ὡς ἰδιαιτέρως εὐαίσθητο σημεῖο τῆς ὅλης του πολιτικῆς τὴν εἰρήνην στὴν Βαλκανικὴ, ἔκαμε τὸ πᾶν γιὰ νὰ τὴν προστατεύσει καὶ κυρίως νὰ ἀποφύγει τὴν ἀνάμιξη σὲ μιὰ πιθανὴ ἀνάφλεξη τῶν Βαλκανίων τῆς πιστῆς του συμμάχου Αὐстро-Οὐγγαρίας, ἡ ὁποία θὰ ἐνέπλεκε μοιραίως στὸ βαλκανικὸ παίγνιο καὶ τὴν Ρωσσία, ἀυξάνοντας κατακόρυφα τὸν κίνδυνο συνάψεως ἐνὸς Γαλλο-Ρωσικοῦ Συμφώνου, γεγονὸς τὸ ὁποῖον θὰ ἐπληττε καιρίως τὰ συμφέροντα ἀλλὰ καὶ τὴν εὐρωπαϊκὴ ἡγεμονία τῶν δύο Κεντρικῶν Αὐτοκρατοριῶν.

Μὲ αὐτὸ τὸ σκεπτικὸ ὁ Βίσμαρκ κατώρθωσε νὰ διατηρήσει μέχρι τὸ 1890 ἓνα ἰσχυρὸ δακτύλιο Εὐρασιατικῶν δυνάμεων στὴν Γερμανικὴ σφαῖρα ἐπιρροῆς. Τὸ κύριο ὄργανο αὐτῆς τῆς ἰσορροπίας ἀπετελοῦσε ἡ Τριπλὴ Συμμαχία Γερμανίας μὲ τὸ σκέλος τῶν δύο Αὐτοκρατοριῶν (Αὐстро-Οὐγγαρίας καὶ Ρωσσίας), σκέλος

που ένισχύθη και με μιὰ μυστική συμφωνία μεταξὺ τῶν δύο τελευταίων, κρίσιμη γιὰ τὴν ἔναρξη τοῦ ρωσοτουρκικοῦ πολέμου, ὅπως θὰ διαπιστώσομε ἀμέσως κατωτέρω.

Ἡ ἄνοδος στὸν θρόνο τοῦ Κάιζερ Γουλιέλμου Β΄, ἀπεδείχθη καταστροφικὴ γιὰ τὸ βισμαρκιανὸ συμμαχικὸ πλέγμα ποὺ με τὴν προσοχή, ὑπομονὴ καὶ στρατηγικὴ εὐφυΐαν εἶχε ὑφάνει ὁ Καγκελλάριος. Κατὰ τὴν περίοδο 1890 - 1907 τὸ οἰκοδόμημα καταρρέει σὲ τρεῖς φάσεις: 1) 1891-92 μετὰ τὴν Γαλλο-ρωσικὴ στρατιωτικὴ Συμμαχία 2) τὸ 1902 μετὰ τὸ μυστικὸ Ἰταλο-Γαλλικὸ σύμφωνο, ποὺ ἐξησφάλισε τὴν οὐδετερότητα τῆς Ἰταλίας ὑπὸ ὠρισμένες προϋποθέσεις καὶ 3) μετὰ τὴν Ἀγγλο-Γαλλικὴ συμφωνία τὸ 1904 ἢ ὁποῖα καὶ ἀπετέλεσε τὴν βάση τῆς Entente Cordiale τῆς ὀλοκληρωθείσας τὸ 1907 μετὰ ἓνα Ἀγγλο-Γαλλο-Ρωσικὸ σύμφωνο, σχετικὸ μετὰ τὰ ἀσιατικὰ ζητήματα, καὶ τὸ ὁποῖον δὲν εἶχε τὴν ἀναμενομένη ἀπὸ τὴν Ρωσσία ἀποτελεσματικότητα, καθιστῶντας οὐσιαστικῶς τὴν Entente Cordiale ἄνευ οὐσίας. Ἡ Ρωσσία, δυσηρεστημένη, χαράσσει ἀπὸ τοῦ 1909 καὶ ἐντεῦθεν τὴν δική της πολιτικὴ στὴν Κεντρικὴ Εὐρώπη καὶ τὴν Μ. Ἀσία.

Ἡ κατάσταση, λοιπόν, γιὰ τὴν Γερμανία ἀντιστρέφεται καὶ ἔρχεται ἡ δική της σειρά νὰ ἐγκλωβισθεῖ σ' ἓνα ἰσχυρὸ συμμαχικὸ δακτύλιο, γιὰ τὴν διάσπαση τοῦ ὁποῖου δὲν φεΐδεται κόπων καὶ προσπαθειῶν ἀπὸ τοῦ 1905 μέχρι τοῦ 1918. Ἡ ἀφύπνισις ὅμως τῆς Ἁγίας Ρωσσίας τὸ 1912, μετὰ ἀπὸ τὴν προσωρινὴν ὕφεση ποὺ τῆς προεκάλεσε ἡ ἦττα τῆς στὸν Ρωσο-Ἰαπωνικὸ Πόλεμο τοῦ 1905, ὀδηγεῖ στὴν ἔκρηξη τῶν Βαλκανίων, ἡ ὁποῖα ἀναμειγνύει συντόμως στὴν δίνη τῆς, τὴν ἐνδιαφερομένη γιὰ τὰ ἐδάφη τῆς Βοσνίας-Ἑρζεγοβίνης Αὐτοκρατορία τῶν Ἀψβούργων. Συνέβη δηλαδὴ αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ ὁποῖον ἐφοβέτο καὶ ἀπηύχετο περισσότερο ὁ Βίσμαρκ.

Τὰ γεγονότα ὅμως ποὺ λαμβάνουν χώραν ἐκεῖνην τὴν περίοδο στὰ ρωσοτουρκικὰ σύνορα μᾶς πλησιάζουν περισσότερο στὴν καρδιά τοῦ προβλήματος: Ἡ κήρυξις τοῦ πολέμου μεταξὺ Ρωσσίας καὶ Τουρκίας τὴν 13ην/4/1877, βασισμένη ἀπὸ ρωσσικῆς πλευρᾶς στὸ μυστικὸ πρωτόκολλο μεταξὺ Αὐστρο-Οὐγγαρίας καὶ Ρωσσίας, τὸ ὁποῖον καὶ προέβλεπε παραχώρηση τῶν ἐδαφῶν τῆς Βοσνίας-Ἑρζεγοβίνης εἰς τὴ Διπλὴν Μοναρχία, ἐνώχλησε ἰδιαιτέρως τὴν Γηραιὰ Ἀλβυῶνα, ἡ ὁποῖα φοβουμένη τὴν κατάληψη τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὸν ἔλεγχο τῶν Δαρδανελλίων ἀπὸ τὶς προελαύνουσες ρωσσικῆς δυνάμεις ἀπέστειλε τὸν Βρετανικὸ Βασιλικὸ Στόλο στὶς 29 /1 /1878 στὰ Δαρδανέλλια.

Ἡ Μεγάλῃ Βρεταννία δὲν παραλείπει νὰ πιέζει τὴν Αὐστρο-Οὐγγαρία γιὰ νὰ ἐπεμβεῖ καὶ αὐτὴ κατασταλτικῶς ἐναντίον τῶν ρωσσικῶν βλέψεων, πράγμα, ὅμως, ποὺ δὲν ἐπιτυγχάνει, διότι ἡ Διπλὴ Μοναρχία προσβλέπει —ἔστω καὶ με κάποιαν ἀνησυχία— στὰ ὀφέλη τοῦ μυστικοῦ τῆς συμφωνοῦ μετὰ τὴν Ρωσσία, ποὺ δὲν εἶναι ἄλλα ἀπὸ τὰ ἐδάφη τῆς Βοσνίας-Ἑρζεγοβίνης.

Ἡ προοπτικὴ ὅμως μιᾶς Ἀγγλο-Ρωσσικῆς συρράξεως, ἀλλὰ καὶ ἡ θέσις ἰσχύος εἰς τὴν ὁποῖαν εὐρίσκετο ἐκεῖνην τὴν στιγμὴ ἡ Ρωσσία, ὀδηγοῦν τὸν Τσάρο νὰ προσυπογράψει τὴν εὐνοϊκωτάτην γι' αὐτὸν Συνθήκη τοῦ Ἁγίου Στεφάνου στὶς 3/3/1878.

Στὴν συνθήκη αὐτὴν, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀμειβεται ἡ ὑπομονὴ τῆς Αὐστρο-Οὐγγαρίας μετὰ τὰ ἐδάφη τῆς Βοσνίας-Ἑρζεγοβίνης, τὰ ὁποῖα τῆς παραχωροῦνται, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ Ρωσσία δημιουργεῖ τὴν γνωστὴ μας Μεγάλῃ Βουλγαρία μετὰ τὰ νότια σύνορά της νὰ βρέχονται στὰ νερὰ —ἐπὶ τέλους— τοῦ Αἰγαίου, κερδίζοντας τὰ ἐδάφη τοῦ

Καὶς στὴν Μ. Ἀσία, τοῦ Βατοῦμι στὴν Μαύρη Θάλασσα, καὶ τῶν Β/Α ἐπαρχιῶν τῆς Μ. Ἀσίας μὲ δευτέρη ἔτσι οὐσιαστικῶς δίοδο στὸ Αἰγαῖο, μέσω τοῦ λιμένας τῆς Ἀλεξανδρέττας. Στὸ ἄρθρο 16 τῆς Συνθήκης αὐτῆς, ὅμως, ἐμφανίζονται σημαντικὲς προβλέψεις εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὸν ἀρμενικὸ λαό, τὶς ἐλευθερίες καὶ τὰ δικαιώματά του.

Ἐδῶ ἀξίζει νὰ σημειώσουμε ὅτι ἀνεξαρτήτως τῶν βουλήσεων τοῦ Ἀρμενικοῦ λαοῦ, ἡ Ρωσσία, ἐκμεταλλευσμένη τὰ φιλορωσσικὰ του συναισθήματα τὰ προερχόμενα ἀπὸ τὴν ἀντικειμενικῶς καλλιτέραν μεταχείριση ποὺ ἔτυχαν οἱ πληθυσμοὶ αὐτοὶ στὶς ἀρμενικὲς ἐπαρχίες ἐντὸς τῶν ρωσικῶν ἐδαφῶν καὶ τὴν θρησκευτικὴ ὁμοδοξία τῶν δύο ἐθνῶν, ἠθέλησε νὰ χρησιμοποιήσει τὸ ἀρμενικὸ ἔθνος ὡς προγεφύρωμα στὰ ἐδάφη τῆς Μ. Ἀσίας, ἐφ' ὅσον ἔπρεπε νὰ ἐμφανισθεῖ ὅτι προβαίνει σὲ κάποιες παραχωρήσεις καλῆς πίστεως ποὺ θὰ συνεβάδιζαν μὲ τὸ πνεῦμα τῆς αὐτοδιαθέσεως τῶν λαῶν, πνεῦμα τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ποὺ ἐχαρακτήριζε τὶς ἐξεγέρσεις τῶν βαλκανικῶν ἐθνοτήτων.

Ἀπὸ τὴν ἄλλην πλευρά, λόγοι ἀντικειμενικότητος μᾶς ἐπιβάλλουν νὰ ὑπογραμμίσουμε ὅτι ἤδη τὰ προβλεπόμενα στὸ ἄρθρο 16 ὑπὲρ τοῦ Ἀρμενικοῦ λαοῦ ἦσαν —μετριοπαθῶς— τὰ ὀλιγώτερον δυνατὰ ποὺ οἱ προσυπογράφωντες τὴν Συνθήκη ἠδύναντο νὰ προσφέρουν.

Φυσικὰ, δὲν συζητῶ γιὰ τὰ καταστροφικὰ γιὰ τὸν Ἑλληνισμὸ ἀποτελέσματα τῆς Συνθήκης αὐτῆς.

Χάρτης 1: Τὰ σύνορα τῆς Μεγάλης Βουλγαρίας, 1878

Εἶναι εὐνόητον, ὅμως, ὅτι ἡ Γηραιὰ Ἀλβανία, βλέποντας τὰ συμφέροντά της στὸ Σουεζ, στὸν Περσικὸ, στὸν δρόμο δηλαδὴ πρὸς τὶς Ἰνδίες, ὁ ὁποῖος διέσχι-

ξε τὰ Ἀρμενικὰ καὶ Ἀφγανικὰ ἐδάφη, ὅπως καὶ στὴν Ν/Α Μεσόγειο νὰ διακυβεύονται, ἐνοχλεῖται σφόδρα καὶ τελικῶς, μὲ τὸ Ἀγγλο-Ρωσικὸ σύμφωνον τῆς 1/6/1878 ἀποσπᾶ ἀπὸ τὸν Τσάρο τὴν ὑπόσχεση ὅτι θὰ σταματήσει τὴν προέλαση τῶν στρατευμάτων του στὸ ρωσο-τουρκικὸ μέτωπο καὶ ὅτι δὲν θὰ προχωρήσει περισσότερο στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Μ. Ἀσίας. Ἐπίσης ἐκμεταλλευομένη τὸ καλὸ κλίμα τῶν σχέσεών της μὲ τὸν Σουλτάνο λόγω τῶν ὑπηρεσιῶν ποὺ μέχρι τότε τοῦ εἶχε ἀδιαλείπτως προσφέρει βάσει τοῦ δόγματος Ντισραέλη, κατορθώνει νὰ τῆς παραχωρηθεῖ ἡ Κύπρος, ὥστε νὰ δύναται νὰ ἐλέγχει τὴν ἔξοδο τῆς Ρωσσίας στὴν θερμὴ θάλασσα ἀπὸ τὴν Ἀλεξανδρέττα ἀλλὰ καὶ τὸ Σουέζ.

Χάρτης 2: Τὰ ἀποτελέσματα τοῦ Συνεδρίου τοῦ Βερολίνου. By Robert H. Labberton, E. Elaxton and Co. - Map from "An Historical Atlas" by Robert H. Labberton, E. Elaxton and Co., 1884., Κοινὸ Κτῆμα, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=944831>

Ὁ Βίσμαρκ, ὅμως, φροντίζοντας γιὰ τὴν διατήρηση τοῦ συμμαχικοῦ δακτυλίου του γύρω ἀπὸ τὴν Γερμανία διέβλεπε παραλλήλως: 1) ἀφ' ἑνὸς ὅτι μιὰ δυσηρηστημένη καὶ ἀνησυχούσα Βρεταννία δὲν θὰ ἔμενε ἀμέτοχος στὶς βαλκανικὲς ἐξελίξεις, πρᾶγμα ποὺ θὰ ἐπληττε προφανῶς τὴν Αὐстро-Οὐγγαρία καὶ τὰ ἐδάφη της στὴν Βοσνία-Ερζεγοβίνη, καὶ 2) ὅτι ἡ διπλὴ κάθοδος τῶν Σλάβων στὴν Μεσόγειο καὶ ὁ ἔλεγχος ποὺ θὰ ἠδύνατο νὰ ἀσκήσουν στὸν δρόμο πρὸς τὶς βρεταννικὲς κτήσεις τῶν Ἰνδιῶν, μέσῳ ἑνὸς ἐν δυνάμει Ἀρμενικοῦ χριστιανικοῦ κράτους, θὰ προεκαλοῦσε μοιραίως τὴν σύγκρουση μεταξὺ Ρωσσίας καὶ Βρεταννίας. Ὁ Βίσμαρκ ἀντε-

λαμβάνετο ότι κάτι τέτοιο θα κατέστρεφε τις, με τόσον κόπον αποκτηθείσες, εύρω-
παϊκές του Ισορροπίες και συνεπώς απέφασισε να εμφανισθεί ως μεσολαβητής
μεταξὺ Λονδίνου καὶ τῆς Πόλεως τοῦ Ἁγίου Πέτρου. Ἡ μεσολάβησις του αὐτῆ
κατέληξε στὸ Συνέδριο τοῦ Βερολίνου, τὸ ὁποῖον ἀνέτρεψε τὴν Συνθήκη τοῦ Ἁγίου
Στεφάνου, ἀποδίδοντας στὴν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία ὅλον τὸ νότιον τμήμα τῆς
Μ. Βουλγαρίας, ὥστε νὰ ἰκανοποιηθεῖ ὁ βρεταννικὸς παράγων, καὶ διαμορφώνο-
ντας μιὰ διαφορετικὴ κατάστασις στὸ θέμα τῶν δικαιωμάτων καὶ ἐλευθεριῶν τῆς
Ἀρμενικῆς ἐθνότητος στὰ ἐδάφη τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας.

Τὸ ἄρθρον 61 τῆς Συνθήκης αὐτῆς παρέχει σημαντικὰ μειωμένο —ποιοτικῶς καὶ
ποσοτικῶς— ἀριθμὸν δικαιωμάτων καὶ ἐλευθεριῶν πρὸς τοὺς Ἀρμενίους, οἱ ὁποῖες
συνίσταντο κυρίως στὴν ἀπὸ πλευρᾶς τῆς Ὑψηλῆς Πύλης παροχὴν ἐγγυήσεων ἀσφα-
λείας πρὸς τοὺς ἀρμενικοὺς πληθυσμοὺς ἔναντι τῶν Κιρκασίων καὶ τῶν Κούρδων,
ὅπως καὶ στὴν παροχὴ τῶν ἀπαραίτητων βελτιώσεων στὰ θέματα τῶν τοπικῶν
ἀναγκῶν τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ποὺ καταφεύοντο ἀπὸ τὸ
ἀρμενικὸ στοιχεῖο. Τὸ ἄρθρον ὅμως αὐτὸ εἶχε τις ἐξῆς διπλωματικὲς ἀδυναμίες¹.

α) δὲν ἀπεκαθίστα τὴν πλήρη καὶ ἄμεσον ἐφαρμογὴ τῶν μεταρρυθμίσεων
ἀπὸ πλευρᾶς τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, συνάρτησις τῆς ἀπομακρύνσεως τῶν ρωσικῶν
στρατευμάτων ἀπὸ τὰ, παρεχόμενα στὴν Τουρκία, ἀρμενικὰ ἐδάφη,

β) ἀνέθετε τὸν ἔλεγχο τῆς ἐφαρμογῆς τῶν μεταρρυθμίσεων στὸ σύνολον τῶν
Δυνάμεων, καθιστώντας τὴν ἰσχὴν τοῦ σημείου αὐτοῦ ἀνενεργό, λόγω τῶν συ-
νεχῶν ἀντιπαραθέσεων ποὺ ἐχαρακτήριζαν τὶς μεταξὺ τῶν δυνάμεων σχέσεις καὶ

γ) μὴ περιορίζοντας τὴν ἐφαρμογὴ τῶν μεταρρυθμίσεων στὶς ἐπαρχίες Μούς,
Βὰν καὶ Ἐρζερούμ, ὅπου ἐκυριαρχοῦσε πληθυσμικῶς τὸ ἀρμενικὸ στοιχεῖο, καὶ
μὲ δεδομένη τὴν ἐξάπλωσις τῶν ἀρμενικῶν πληθυσμῶν στὸ μεγαλύτερο τμήμα
τῆς Μ. Ἀσίας, ἐπέτρεπε στὴν Πύλη νὰ ἰσχυρίζεται ὅτι τυχὸν ἐφαρμογὴ τῶν με-
ταρρυθμίσεων θὰ ἔθεθε ἐν κινδύνῳ τὴν συνοχὴ τῆς αὐτοκρατορίας.

Ὁρθότατα, λοιπόν, ἓνας Γάλλος διπλωμάτης ἐδήλωσε σχετικῶς ὅτι: «*Ποτὲ
ἄλλοτε ἢ διπλωματία, ποὺ ἐξ ἐπαγγέλματος ἢ ἐξ ἀνάγκης τείνει πρὸς τὰ ἡμίμε-
τρα, δὲν κατώρθωσε τίποτε πὶδ ἔλλιπες καὶ πὶδ ὀλοφάνερα προσωρινό*»².

Τὸ σημαντικόν, ὅμως, γεωπολιτικὸ στοιχεῖο τὸ ὁποῖον προέκυψε ἀπὸ τὸ Συνέδριο
τοῦ Βερολίνου ἦταν ὅτι ἡ Γερμανία κατορθώνει νὰ ἀποκτήσει προεξάρχουσα θέσις
εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὸν οἰκονομικὸ ἔλεγχο τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, πράγμα
ποὺ κατ' οὐδένα λόγον ἰκανοποιοῦσε τοὺς Βρεταννοὺς καὶ τοὺς Γάλλους. Ἡ Ρωσσία
πάλιν, κατώρθωσε ἀπλῶς νὰ ἐπιτύχει τὴν ἀναγνώρισις τῆς αὐτονομίας ἑνὸς σλαβι-
κοῦ ἔθνους —τοῦ Βουλγαρικοῦ— τὸ ὁποῖον θὰ μπορούσε νὰ ἐξελιχθεῖ σὲ γέφυρα τῶν
σλαβικῶν συμφερόντων πρὸς τὴν θερμὴ θάλασσα· ἐν τούτοις δυσηρεστήθη ἀπὸ τὴν
τελικὴ ἔκβασιν τοῦ Συνεδρίου καὶ ἐπικράθη ἀπὸ τὸν Βίσμαρκ, τὸν ὁποῖον ἐθεώρη-
σε ὑπαίτιον γι' αὐτήν. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἤρχισε νὰ δημιουργεῖ τὶς πρῶτες σκέψεις τῶν
ἰθυνόντων τῆς Ρωσσίας γιὰ τὴν σύναψιν τῆς Γαλλο-Ρωσικῆς συμμαχίας.

Μὲ τὴν παραίτησις τοῦ Βίσμαρκ τὸν Μάρτιον τοῦ 1890 ἀρχίζει καὶ ἡ ἀντίστρο-
φος μέτρησις γιὰ τὸ βισμαρκιανὸ σύστημα εὐρωπαϊκῆς ἰσορροπίας, τὸ ὁποῖον
ἔδιδε μεγάλη σημασίαν στὴν Γερμανο-Ρωσικὴ συμμαχία. Τὸ 1893 ἡ κατάρρευ-

1. Βλ. Ὁχάνες - Σαρκίς, *Ἀγαμιάν, Ἡ Ἀρμενία καὶ τὸ Ἀρμενικὸ Ζήτημα*, Στοχαστής, 1988.

2. Βλ. H. Pasdermajian, *Histoire de l' Arménie*, Paris, 1964.

σις αυτή ολοκληρώνεται με την υπογραφή του Γαλλο-Ρωσικού συμφώνου και με την συνειδητοποίηση από πλευράς του Τσάρου Αλεξάνδρου Γ΄ ότι η Ρωσία δεν έχει πλέον την υποστήριξη της Γερμανίας.

Ο ανταγωνισμός των Δυτικών Δυνάμεων ήρχιζε πάλιν, με όλα τα καταστροφικά του αποτελέσματα για τον έλληνοισμό και τον αρμενισμό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ο Άβδούλ Χαμίτ Β΄, «ο Τρελλός Τύραννος του Τρόμου», όπως τον ωνόμασε ο Άνατλ Φράνς, η «ο Μέγας Δολοφόνος», όπως τον έστιγματίσε ο Γλάδστων, ταπεινωμένος από το Συνέδριον του Βερολίνου του 1878 δξύνει τα θρησκευτικά μίσση για να σταθεροποιήσει την δική του εξουσία.. Μεταξύ 1894 και 1896 και ενώ οι Αρμένιοι διεκδικούν μεταρρυθμίσεις και έκσυγχρονισμό των θεσμών, ο Σουλτάνος κατασφάζει 200.000 έως 250.000 αρμένιους χρησιμοποιώντας όρεσιβίους Κούρδους. Στην ίδια την Κωνσταντινούπολη δολοφονούνται Αρμένιοι στην Μεγάλη Άγορά με πλήγματα ροπάλων, κτηνωδέστατα. Τα αγαθά ενός εκατομμυρίου Αρμενίων καταληστεύονται, ενώ αρκετές χιλιάδες έξιπλαμίζονται βιαίως. Έκατοντάδες εκκλησίες πυρπολούνται ή μετατρέπονται σε τεμένη. Μόνον το έτος 1896, στην περιοχή του Βάν, στην καρδιά της ιστορικής Αρμενίας, περίπου 350 χωριά διεγράφησαν ολοσχερώς από τον χάρτη. Ήδη αυτές οι οργανωμένες σφαγές ανέδιδαν την όσημη της γενοκτονίας, άλλ' ο «Ερυθρός Σουλτάνος» κατορθώνει να τις αποκρύψει από την διεθνή κοινή γνώμη. Έξ άλλου, ο Άβδούλ Χαμίτ Β΄ αξιοποιεί το προνόμιον του Πνευματικού Ήγέτου όλων των Μουσουλμάνων και την ιδιότητα του Χαλίφου των Πιστών³ και μεσσω αυτού προσεγγίζει την Γερμανία του Γουλιέλμου του Β΄⁴.

Έν τώ μεταξύ, το 1895, μεσούντος του λουτρού αίματος, ο Κάιζερ Γουλιέλμος Β΄ συμβάλλει με όλες του τις δυνάμεις ώστε να αποτύχει ή προσπάθεια του Λόρδου Σώλσπερυ, υποβολής ενός σχεδίου διαμερισμού της, βαρέως νοσούσης πλέον, Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, επιτρέποντας ούτω στον «Κόκκινο Σουλτάνο» να συνεχίσει το φρικτό έργο του. Ο Σώλσπερυ αντιλαμβανόμενος την ανάμιξη της Γερμανίας και φοβούμενος μελλοντικές βλέψεις του Ράιχ προς τον ζωτικό χώρο της Μικράς Ασίας, δηλώνει τον Σεπτέμβριο του ίδιου έτους ότι ο στόλος της Α.Α. Μ. θα επέμβει στον Βόσπορο και στα Δαρδανέλια. Η απάντησις έρχεται άμέσως από πλευράς του Τσάρου ο οποίος δηλώνει στον Σουλτάνο ότι έν περιπτώσει επέμβασεως των Βρεταννών θα υποστηρίξει ο ίδιος τα Στενά. Ένα ακόμη ανάλογο έπεισόδιο έσημειώθη έναν χρόνο μετά (1896).

Η ρήξις που αναπτύσσεται μεταξύ των Άγγλων και των Ρώσων κάμνει το Αρμενικό ζήτημα να περάσει σε δεύτερη μοίρα και η στάσις της Γαλλίας που διαμηνύει στον Σώλσπερυ ότι επιθυμεί κι εκείνη την άκεραιότητα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, συμπλέοντας με την ρωσογερμανική θέση, δυσκολεύει έτι περισσότερο τα πράγματα για την Βρεταννία και κατ' επέκτασιν για τον αρμενικό λαό.

3. Σ.Συντ.: Φουάντ Μόρση, «Μία δεύτερη ματιά στον άραβικό έθνοισμό», έν Κυρ. Θ. Νικολάου-Πατραγά, Άραβοϊσλαμικός κόσμος, Λειμών, έν Αθήναις 2016, σ.σ. 114-192. Κυρ. Θ. Νικολάου-Πατραγά, Η άραβική γραμματεία και η σχέσις της προς την έλληνικήν, λατινικήν, οθωμανικήν, περσικήν και ευρωπαϊκήν. Δύο διαλέξεις του Τάχα Χουσεΐν έν Μαρόκω τώ 1958, Λειμών, έν Αθήναις 2016.

4. https://www.herodote.net/24_avril_1915-evenement-19150424.php

Φαίνεται πλέον καθαρά ότι η Γερμανία έχει αναγορευθεί προστάτις της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, γεγονός που απέδειξε περιτρώως το ταξίδι του Γουλιέλμου Β΄ στην Κωνσταντινούπολη και την Ιερουσαλήμ και η ανακήρυξίς του σε «Ἡρώα τοῦ... Ἰσλάμ!» (Ἰκτώβριος τοῦ 1889). Προφανῶς δὲν πρόκειται γιὰ... ἀλλαγὴ θρησκείας τοῦ Γερμανοῦ ἐστεμμένου, ἀπλῶς ἐμφανίζει τὴν ἐπίσημη ἔναρξη τῆς γερμανικῆς ἐπεμβάσεως στὸν οἰκονομικὸ πυλῶνα ἰσχύος τῆς Οἰκουμενικῆς Αυτοκρατορίας καὶ στὸν «δευτερογενῆ-αἰτιατικὸ» οἰκονομικὸν τῆς Χῶρο. Ἡ κατάστασις εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν βλέψει τῆς Γερμανίας στὴν Μ. Ἀσία διευκρινίζεται ἀπολύτως ὅταν ἀνακοινῶνται τὸ συμφωνοῦν τοῦ σιδηροδρόμου Βοσπόρου-Βαγδάτης μὲ κεφάλαια ἰσχυρῶν οἰκονομικῶν ὁμίλων ποὺ ὑπεστηρίζοντο ἀπὸ τὴν Deutsche Bank, καὶ τοῦ ὁποῖου τὸ ἄνω ἄκρον θὰ κατέλιγε στὸ Βερολῖνον.

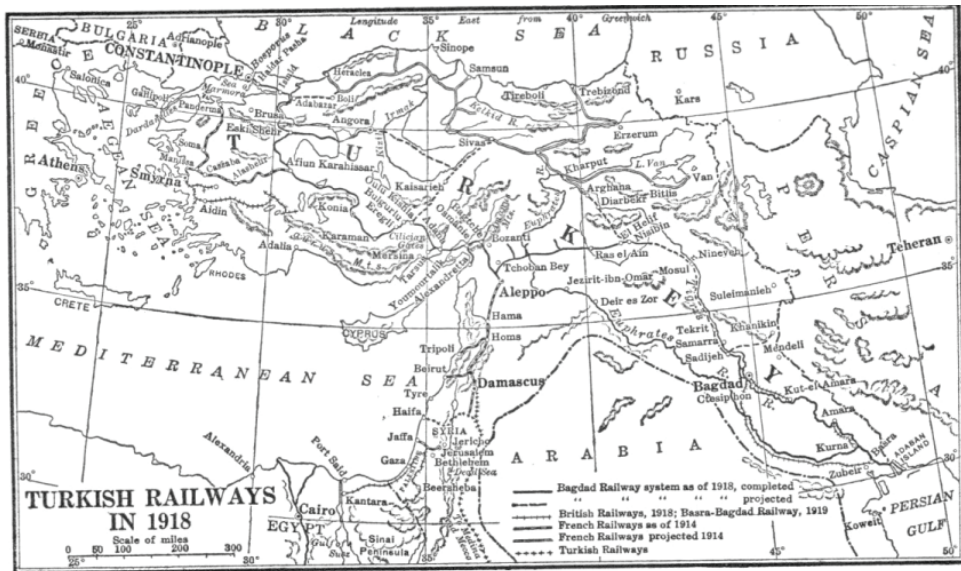
Χάρτης 3: Ὁ Σιδηρόδρομος Bagdadbahn.

Τὴν 5ην Μαρτίου 1903, ὑπεγράφη ἡ συμφωνία ποὺ προέβλεπε τὴν τελικὴ ἐκχώρηση τοῦ ἔργου στὴν γερμανικὴ ἐταιρία γιὰ 99 χρόνια, ἀφοῦ προηγουμένως ἀπεκλείσθησαν οἱ ἀνταγωνίστριες γαλλικὲς ἐταιρίες. Ἐκτὸς βέβαια ἀπὸ τὴν ἐκμετάλλευσή τοῦ κυρίου σιδηροδρομικοῦ ἄξονος, ἡ γερμανικὴ ἀνάδοχος ἐταιρία διαθέτει καὶ τὴν δυνατὸτητα γιὰ προέκτασή τοῦ δικτύου πρὸς τὴν Β. Συρία, τὸν Περσικὸ Κόλπο, τὴν Ἀρμενία, ὅπως καὶ γιὰ τὴν ἐκμετάλλευσή τῶν γειτονικῶν ὑπογείων κοιτασμάτων.

Ἄν μάλιστα λάβομε ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ τὸ γεγονός τῆς προβλέψεως τῆς διόδου τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς ἀπὸ τὰ ἐδάφη τῆς Ἀρμενίας, ὑπῆρχαν στὰ ἴδια αὐτὰ ἐδάφη σημαντικὰ κοιτάσματα πετρελαίου, γνωστὰ στοὺς Γερμανοὺς, τότε γιὰτὶ ἄρα γε νὰ διερωτᾶται κανεὶς γιὰ τὴν κακὴ μοῖρα τοῦ ἀρμενικοῦ λαοῦ;

Κι' ἄς γίνουμε περισσότερον συγκεκριμένοι: Κοιτάσματα πού λειτουργοῦν μέχρι σήμερα στὰ ἀρμενικά ἐδάφη τῆς Μ. Ἀσίας ὑπάρχουν στὴν περιοχὴ πρὸς δυσμὰς τοῦ Ντιγαρμπεκίη καὶ ἀνατολικῶς τοῦ Εὐφράτου, στὴν περιοχὴ πλησίον τῶν πηγῶν τοῦ Τίγριδος καὶ βορείως τοῦ Ντιγαρμπεκίω⁵, ἀκόμη στὴν περιοχὴ Β/Α τοῦ Μπατμάν⁶ καὶ Νοτίως τοῦ Μπιτλῆς. Καὶ κάτι ἀκόμη πού καθιστᾷ ἀκόμη πιὸ δύσκολο τὸν σημερινὸ ἀγῶνα τῶν Ἀρμενίων γιὰ τὴν διεκδίκηση τῶν ἐδαφῶν τους: πρόκειται γιὰ τὸν πετρελαιαγωγὸ πού ἐξυπηρετεῖ ὅλα τὰ ἀνωτέρω κοιτάσματα μεταξὺ Κουρταλάν (Ν/Δ τοῦ Μπιτλῆς) καὶ Ἀλεξανδρέτας, φυσικὰ μεταγενεστέρως κατασκευῆς.

Παραλλήλως, ἡ ἐμφάνισις τοῦ Μιντχάντ Πασσᾶ, ἀρχηγοῦ τοῦ κόμματος τῶν Νεοτούρκων, στὸν θῶκο τοῦ Μεγάλου Βεζύρη τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας Ἀβδούλ Χαμίτ Β΄ τὴν 22αν/5/1876 συνδυάζεται μετὰ τὴν ἀναγκαστικὴ ἀποδοχὴ ἀπὸ μέρους τοῦ τελευταίου ἐνὸς συνταγματικοῦ χάρτου ἐμπνεύσεως τοῦ Μιντχάντ, σύμφωνα μετὰ τὸν ὁποῖον ὅλοι οἱ κάτοικοι τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ἀναγνωρίζονται Ὄθωμανοὶ καὶ ὡς ἐπίσημος θρησκεία τους τὸ Ἰσλάμ.

Χάρτης 4: Τὸ Τουρκικὸ σιδηροδρομικὸ δίκτυο (1918)

Ἡ κατάστασις, ὅμως, ὅπως θὰ μπορούσε νὰ διαμορφωθεῖ ἀπὸ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν ιδεῶν τοῦ Μιντχάντ, δὲν ἦταν ἀπλή καὶ θετικὴ ὅσον ἐφαίνετο ἐκ πρώτης

5. Τὸ συνολικὸ ἀποδεδειγμένο ἀπόθεμα στὴν περιοχὴ ἀνέρχεται στὰ 16 ἑκατομ. βαρέλια (2.2/10⁶ tonnes), καὶ ἡ σημερινὴ παραγωγὴ του κινεῖται περὶ τῶν 250 βαρελιῶν/ἡμέρα (40 m³/d) [<http://www.turkeyfinancial.com/news/2009/02/27/turkey3.390684E-3072%80%99s-richest-oil-reserve-ever-found-in-diyarbakir/>]

6. Τὰ κοιτάσματα πετρελαίου τοῦ Μπατμάν λειτουργοῦν ἀπὸ τὴν δεκαετίαν τοῦ 1940. Ὑπάρχει ἐπίσης ἀγωγὸς μήκους 494 km, πού συνδέει τὰ κοιτάσματα αὐτὰ μετὰ τὸν λιμένα τῆς Ἀλεξανδρέτας.

ὄψεως ὁ Μιντχάντ ἀναγνωρίζοντας τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς Ἀρμένιους ὡς ἰσοτίμους ὀθωμανοὺς πολῖτες, ἔδιδε μὲν σὲ ὄλους ἴσα πολιτικὰ δικαιώματα ἀλλὰ ταῦτοχρόνως τοὺς συνεχῶνευε στὸ Ὄθωμανικὸ πολιτειακὸ σύστημα.

Μετὰ τὴν πτώση καὶ τὴν δολοφονία τοῦ Μιντχάντ Πασσᾶ ἀπὸ τὸν Ἀβδοῦλ Χαμῆντ τὸ 1833, τὸ Κόμμα τῶν Νεοτούρκων (*Jön Türkler* καὶ *Genç Türkler*) δέχεται ἓνα ἰσχυρὸ πλήγμα, ἀνασυγκροτεῖται ὅμως ὡς κόμμα «Ἐνωσις καὶ Πρόοδος» (*Ittihad ve Terakki*), τὸ 1897 στὸ Παρίσι καὶ μεταφέρει τὴν ἔδρα του στὴν Θεσσαλονίκη. Ἀκολουθεῖ τὸ συνέδριο τοῦ κόμματος τὸ 1907, καὶ πάλιν στὸ Παρίσι, στὸ ὁποῖον καὶ λαμβάνουν μέρος καὶ ὀργανώσεις ἀπὸ διάφορες ἐθνότητες τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὸ ἀρμενικὸ κόμμα *Τασνακτσουτιούν*. Στὰ πλαίσια αὐτοῦ τοῦ συνεδρίου ἐτέθη γιὰ πρώτη φορὰ τὸ θέμα τῆς ἐνόπλου ἐπαναστάσεως ποὺ στόχο θὰ εἶχε τὴν ἐγκατάσταση ἐνὸς καθεστώτος κατὰ τὰ συνταγματικὰ πρότυπα τοῦ Μιντχάντ Πασσᾶ. Ὁ χώρος ὅπου ἔλαβε χώρα τὸ συνέδριο αὐτὸ τοῦ κόμματος τῶν νεοτούρκων «Ἐνωσις καὶ Πρόοδος», ὅπως καὶ ἄλλα στοιχεῖα τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι τοῦ παρόντος νὰ ἀναφερθοῦν, φανερώνουν ἀκόμη μιὰ φορὰ καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῆς Γαλλίας γιὰ τὶς ἐξελίξεις στὴν Ὄθωμανικὴ Αὐτοκρατορία. Μὴ λησμονοῦμε ὅτι εὐρίσκετο ἐν ἐξελίξει γιὰ τὴν Γαλλία ἡ Μαροκινὴ κρίσις τοῦ 1905, ἡ ὁποία διήρκεσε μέχρι τοῦ 1911, παραμονὴ τῶν Βαλκανικῶν Πολέμων, δημιουργώντας σοβαρότατες τριβὲς μεταξὺ τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Γερμανίας. Ἦταν φυσικὸ ὅτι ἡ Γαλλία δὲν ἀντιμετώπιζε καθόλου εὐνοϊκὰ τὶς Γερμανικὲς ἐπεμβάσεις στὴν Ὄθωμανικὴ Αὐτοκρατορία καὶ προσεπαθοῦσε, ἂν ὄχι νὰ δημιουργήσῃ φίλα προσκεκλιμένη πρὸς αὐτὴν κυβέρνηση στὴν Ὑψηλὴ Πύλη, τοῦλάχιστον νὰ δημιουργήσῃ ἀντιπερισπασμὸν στὴν Γερμανία ποὺ προήλκυε οἰκονομικῶς στὴν Μ. Ἀσία. Οἱ Νεότουρκοι τῆς προσέφεραν κατὰ τὴν ἐκτίμησιν τοῦ *Quai d'Orsay* αὐτὴν τὴν εὐκαιρία. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ, ἥδη ἐπροσέξαμε, πὼς δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ στέρξει ὑπὲρ ἐνὸς διαμελισμοῦ τῆς Αὐτοκρατορίας ποὺ θὰ ἠύνοοῦσε ἀποκλειστικῶς τὴν Βρετανία, τὴν Ρωσία καὶ πιθανῶς τὴν Γερμανία, διότι ἡ Γαλλία δὲν διέθετε ἀκόμη οὔτε τὰ διπλωματικὰ οὔτε τὰ στρατιωτικὰ ἐρείσματα, ὥστε νὰ ἐπωφεληθεῖ οὐσιαστικῶς ἀπὸ τὸν πρόωρον αὐτὸν διαμερισμὸ τῶν ἱματίων τοῦ Μ. Ἀσθενοῦς. *Γιὰ τὸ *Quai d'Orsay* κάτι τέτοιο θὰ ἦτο ἀκόμη ἄκαιρο, γνώμη ποὺ φυσικὰ τὸ ἀρμενικὸ ἔθνος δὲν εἶχε κανένα λόγο νὰ συμμερίζεται. Δυστυχῶς γι' αὐτό, ὅμως, δὲν ἠρωτήθη.*

Οἱ Νεότουρκοι καὶ ἡ Ἀρμενικὴ Γενοκτονία

Οἱ Νεότουρκοι ἀπὸ τὴν πλευρὰν τους συλλαμβάνουν τὴν σημασία τοῦ μηνύματος τῆς ἀφυπνίσεως τοῦ συναισθήματος τῶν ἐθνικῶν συνειδησῶν τῶν βαλκανικῶν λαῶν ἀπὸ τοῦ 1903 καὶ ἐντεῦθεν, εὐρισκόμενοι στὴν καρδιὰ τῶν ἐθνικῶν ἐξεγέρσεων, τὴν Μακεδονία. Ἦταν σαφὲς ὅτι, ἐὰν ἓνα τέτοιο κῦμα ἐθνικιστικῶν ἐξεγέρσεων μετεφέρετο στὴν Μικρὰν Ἀσία, δὲν θὰ ὑπῆρχε πλέον ἐθνικὸς χώρος γιὰ τοὺς ἰδίους, μὲ δεδομένο τὸ γεγονὸς ὅτι εἶχαν πλήρη συνειδηση πὼς ἀπετελοῦσαν μειονοψηφία στὰ μικρασιατικὰ ἐδάφη. Τὸ πρόβλημα λοιπὸν

ετίθετο φλέγον γι' αυτούς: «ἢ ἡ πατρίδα τῶν ἄλλων θὰ γίνεῖ ἰδική μας πατρίς, καὶ μάλιστα συντόμως, ἢ δὲν θὰ ὑπάρχει πλέον πατρίς γιὰ ἐμᾶς». Ἡ ἀντίληψις αὐτῆ τῶν Νεοτούρκων εἶναι ἡ μήτρα προσχεδιασμένων γενοκτονιῶν — πρότυπον γιὰ τὸν Κ' αἰ.— ὅπως αὐτὲς τῶν Ἑβραίων καὶ τῶν Ἀθιγγάνων, οἱ ὁποῖες ἀπετελοῦσαν τὸν ἀκρογωνιαῖο λίθο τῶν ἐθνικιστικῶν μεγαλοϊδεατισμῶν γιὰ τὴν ἐπίτευξιν μιᾶς νέας τάξεως πραγμάτων, πέρα ἀπὸ τὰ κελεύσματα τῶν λαῶν καὶ τῆς ἱστορίας. Ὁ ἐθνικιστικὸς πόλεμος ἀπετέλεσε τὸν μοχλὸν αὐτῶν τῶν μεγαλοϊδεατικῶν κέντρων σχεδιασμοῦ, τὰ ὁποῖα ἐπιτυγχάνοντας μέσῳ αὐτοῦ τὴν ἐπιθυμητὴν «ἐθνικὴν κάθαρσιν», μποροῦσαν νὰ ἐλπίζουν στὸν μετασχηματισμὸν τοῦ ἐθνικοῦ σώματος στὰ πρότυπα ποὺ τὰ κέντρα αὐτὰ ἐθεωροῦσαν «ὀρθά». Ἡ πολιτικὴ αὐτὴ προεκάλεσε ἰσχυρὲς ἐξεγέρσεις τῶν ἐθνοτήτων εἰς ὅλο τὸ μῆκος καὶ τὸ πλάτος τῆς Αὐτοκρατορίας: οἱ ἐξεγέρσεις τῶν Δρούζων τῆς Συρίας, τῶν Ἀράβων τῆς Παλαιστίνης καὶ τοῦ Ἰράκ τοῦ 1910, τῶν Ἀράβων τῆς Ὑμενῆς τὸ 1911, καὶ τῶν βαλκανικῶν λαῶν τὸ 1912.

Ἀπὸ τότε λοιπὸν ἀρχίζει καὶ θεωρητικῶς ἡ προετοιμασία τῆς γενοκτονίας τοῦ μικρασιατικοῦ ἑλληνισμοῦ, ὁ ὁποῖος ὅμως μποροῦσε νὰ ἀπωθηθεῖ στὴν μητροπολιτικὴ του βάση, καὶ ἡ γενοκτονία τοῦ μικρασιατικοῦ ἀρμενισμοῦ, ὁ ὁποῖος δὲν εἶχε τὴν ἀνάλογον διέξοδον ἐφ' ὅσον ἡ φυσικὴ, γεωγραφικὴ καὶ ἱστορικὴ του βάση ἦταν στὴν νοτιοανατολικὴ καὶ νοτιοδυτικὴ σημερινὴ Τουρκία. Ἔτσι, στὸ Συνέδριον τῶν Νεοτούρκων ποὺ ἐγένετο τὸ 1911 στὴν Θεσσαλονίκη ἐλήφθησαν οἱ ἀποφάσεις τῆς ὀργανωμένης ἐξοντώσεως ἐκτὸς τῶν ἄλλων ἐθνοτήτων καὶ τοῦ ἀρμενικοῦ λαοῦ. Καὶ μόνον ἡ ἀνάγνωσις τῶν ἀποφάσεων τοῦ νεοτουρκικοῦ αὐτοῦ συνεδρίου πείθει τὸν καλόπιστο ἀναγνώστη ὅτι δὲν ἀνταποκρίνονται σὲ καμμία ἠθικὴ τάξιν ἢ λογικὴ διεθνοῦς δικαίου. Τὸ κείμενον προαναγγέλλει σαφέστατα γενοκτονικὰς μεθόδους μὲ σαφὴ ἀναφορὰ στὴν ἔνοπλο βία. Ἀναφέρεται χαρακτηριστικῶς στὸ κείμενον: «Οἱ ἐθνοότητες εἶναι στοιχεῖα χωρὶς ἀξία... πρέπει νὰ ὀλοκληρωθεῖ ὁ ἐξοθω-μανισμὸς ὅλων τῶν Τούρκων ὑπηκόων... καὶ ὅτι γι' αὐτὸ πρέπει νὰ προσφύγωμε ἀκόμη καὶ εἰς τὴν ἔνοπλον βία». Πρόκειται ἐν ὀλίγοις γιὰ μεθόδους τῆς ὁποῖας ἡ διεθνὴς κοινωνία καταδικάζει ἀπεριφράστως.

Ὅπως ἤδη ἀνεφέραμε, τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ λέβης τῶν βαλκανικῶν ἐθνοτήτων ἀνέβραζε καὶ ἡ προετοιμασία τῶν λαῶν τῶν Βαλκανίων γιὰ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους πανικοβάλλουν τοὺς Νεοτούρκους ποὺ συνάπτουν ἰσχυρὰν συμμαχία μὲ τοὺς Γερμανοὺς, οἱ ὁποῖοι μὲ τὴν σειρά τους ἔβλεπαν τὰ σχέδιά τους γιὰ μιὰ κάθοδον τοῦ Γερμανικοῦ Ράιχ στὴν θερμὴ θάλασσα νὰ ναυαγοῦν ἐὰν ἡ Ρωσσία κατίσχυε τῆς Αὐστρο-Οὐγγαρίας στὰ Βαλκάνια καὶ ἐδημιουργοῦσε ἐκεῖ μιὰ ἀρνητικὴ γιὰ τὰ γερμανικὰ συμφέροντα «ζώνη ἀσφαλείας» εἰς βάρος τοῦ ἐλεγχόμενου ἀπὸ τὸ Ράιχ «Μεγάλου Ἀσθενοῦς».

Συμπληρωματικῶς πρέπει νὰ ἀναφερθεῖ ἀκόμη, ὅτι ἡ ἐξέλιξις αὐτοῦ τοῦ γεωπολιτικοῦ σχεδιασμοῦ προέβλεπε τὴν ἀνάληψιν τοῦ ἐμπορίου τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ἀπὸ τὴν Γερμανία. Κάτι τέτοιο ὅμως προϋπέθετε τὴν ὑφαρπαγὴν ὅλων τῶν ἐμπορικῶν δραστηριοτήτων ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς Ἀρμένιους ποὺ ἐθεωροῦντο ἄλλωστε ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς "γεωστρατηγικὰ ἐργαλεῖα" τῶν Ἀγγλο-Γάλλων.

Ἡ γερμανικὴ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ εἶχε κατορθώσει νὰ ἀπωθήσει τὴν Ἀγίαν Ρωσσία πρὸς Βορρᾶν καὶ τοὺς Ἀγγλο-Γάλλους πρὸς Νότον. Ἐκεῖνο ποὺ ἀπέμενε ἦταν ἡ ἀπαλοιφή τοῦ ἑλληνο-ἀρμενικοῦ στοιχείου ὥστε τὸ Ράιχ νὰ καταστεῖ ὁ μέγας ἐμπορικὸς πᾶτρων τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, νὰ ἐξασφαλίσαι τὰ πλούσια πετρελαιοφόρα κοιτάσματα τοῦ Μπακού καὶ τῆς Μοσοῦλης, τὰ ὁποῖα διεξεδίκει ἀπὸ τοὺς Ἀγγλο-Γάλλους, καὶ νὰ ἐλέγξει ἐπὶ τέλους τὶς ἐμπορικὰς διόδους τῆς Βρεταννίας πρὸς τὶς Ἰνδίες, ἀποκλείοντας τὴν Γηραιὰν Ἀλβυῶνα ἀπὸ τὸν «ἰδικόν της» ζωτικὸ χῶρο.

Οἱ Βαλκανικοὶ Πόλεμοι τοῦ 1912-13 καταλήγουν, μετὰ τὴν συντριπτικὴν ἥττα τῆς Τουρκίας, στὴν ὑποβολὴ σχεδίου πρὸς τὴν Ὑψηλὴ Πύλη τὴν 3ην/7/1913 τῆ πρωτοβουλία τῆς Ρωσσίας καὶ τῆ συμφώνῳ γνώμῃ τῶν Συμμάχων. Τὸ σχέδιο, τὸ ὁποῖον συνεζητήθη στὴν θερινὴ κατοικία τοῦ Αὐστρο-οὔγγρου πρέσβευος εἰς τὴν Κωνσταντινούπολη, στὰ πλαίσια πρεσβευτικῆς συναντήσεως, περιέχει καὶ σειρὰ μεταρρυθμίσεων ἀφορουσῶν τὴν Ἀρμενία καὶ ἐστηρίζετο σὲ παλαιότερες Ὄθωμανικὰς ὑποσχέσεις οἱ ὁποῖες ἐδόθησαν στὸ πλαίσιο διεθνῶν συνδιασκέψεων καὶ ἐπισήμων διπλωματικῶν πράξεων. Τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς πρεσβευτικῆς συναντήσεως, ἕνα κείμενο ἕξι σημείων ἀφορώντων τὰ δικαιώματα, τὶς ἐλευθερίες καὶ τὴν διοικητικὴν διαίρεση τῶν ἀρμενικῶν ἐδαφῶν τῆς Τουρκίας, κατατίθεται στὴν τράπεζα τῶν διαπραγματεύσεων τοῦ Συνεδρίου τοῦ Λονδίνου τὸν Σεπτέμβριο τοῦ ἰδίου ἔτους. Τὴν 8ην/2/1914 ἡ Τουρκία καὶ ἡ Ρωσσία ὑπέγραψαν βάσει τοῦ ἀνωτέρω κειμένου ἕνα κοινῶς ἀποδεκτὸ σχέδιο μεταρρυθμίσεων, τὸ ὁποῖον προέβλεπε τὴν διαίρεση τῆς τουρκικῆς Ἀρμενίας σὲ δύο περιφέρειες: α) τοῦ Βορρᾶ: ἐπαρχίαι Ἐρζερούμ, Τραπεζοῦντος καὶ Σεβαστείας καὶ β) τοῦ Νότου: ἐπαρχίαι Βάν, Μπιτλίς, Χαρπούτ καὶ Ντιγιαμπεκήρ.

Οἱ περιφέρειαι αὐτὲς θὰ διετελοῦσαν ὑπὸ τὴν γενικὴν ἐποπτείαν δύο Εὐρωπαϊῶν Γενικῶν Ἐπιθεωρητῶν, ἀπὸ χῶρες ποὺ διετήρησαν οὐδετέραν στάση στοὺς Βαλκανικοὺς Πολέμους.

Δυστυχῶς, ἡ ἔναρξις τοῦ Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου ἐπέτρεψε στὴν Τουρκία, ἡ ὁποία εἰσήλθε στὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν Συμμάχων τὴν 31ην/10/1914, νὰ μὴ τηρήσει τὴν ὑπογραφεῖσα συμφωνία καὶ νὰ ἀπελάσει τοὺς δύο Γενικοὺς Ἐπιθεωρητὰς: τὸν Ὀλλανδὸ Westenerk καὶ τὸν Νορβηγὸ Hoff.

Αὕτη ἦταν ἡ προσδοκωμένη εὐκαιρία γιὰ τὸ μονοκομματικὸ νεοτουρκικὸ κράτος τοῦ Κόμματος «Ἐνωσις καὶ Πρόοδος» νὰ ἐφαρμόσει τὶς ἀποφάσεις τοῦ νεοτουρκικοῦ Συνεδρίου τῆς Θεσσαλονίκης τοῦ 1911, κοντολογίῃς νὰ προχωρήσει στὴν γενοκτονία τοῦ Ἀρμενικοῦ λαοῦ, ποὺ εὐρίσκετο ἐντὸς τῶν Ὄθωμανικῶν συνόρων. Ἄλλωστε, ἡ κυβέρνησις τῶν Νεοτούρκων ὠθουμένη ἀπὸ τὶς κυριαρχοῦσες στοὺς κύκλους τῆς ιδέας τοῦ Παντουρανισμοῦ ἐστόχευσε στὴν κατάληψη τῶν ἐδαφῶν ἀνατολικῶς τοῦ Καυκάσου καὶ τῆς Κεντρικῆς Ἀσίας, χώρων ποὺ ἀπετέλεσαν τὴν κοιτίδα τῶν Τούρκων. Ἐπίσης, οἱ δεσμοὶ τῶν Ὄθωμανῶν μὲ τοὺς τουρανικοὺς πληθυσμοὺς τῶν Τατάρων τοῦ Ἄζεριπαϊτζάν, τῶν Τουρκομάνων τοῦ Τουρκμενιστάν καὶ τῶν πληθυσμῶν τοῦ Οὐζμπεκιστάν, οἱ ὁποῖοι εὐρίσκοντο ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τοῦ Τσάρου, θὰ ἐπέτρεπαν τὴν ἐλπίδα γιὰ δημιουργία τῆς «Αὐτοκρατορίας τῶν Στεπῶν», θεμελιώδους ὁράματος τοῦ Παντουρανισμοῦ.

Στὸν Καύκασο ὅμως, ἡ παρουσία ἑνὸς λαοῦ ὅπως ὁ Ἀρμενικός, λαοῦ ἀλλοφύλου, ἀλλογλώσσου, ἀλλοθρήσκου μὲ ἔντονο ἀντίληψη τῆς ἐθνικῆς του ταυτότητος, ὁ ὁποῖος, ἔχοντας ἤδη ὑποστῆ τὴν ἄγρια καὶ αἰμοσταγῆ καταστολὴ τῆς Πύλης, θὰ μποροῦσε νὰ στραφεῖ πολιτικῶς πρὸς τὴν Ρωσσία, ἀνησυχοῦσε σοβαρὰ τὸ κόμμα τῆς «Ἐνώσεως καὶ τῆς Προόδου». Ἡ λύσις ποῦ ἔπρεπε νὰ δοθεῖ ἦταν ριζικὴ, ἡ γενοκτονία. Καὶ ἐδόθη.

Κατὰ τὴν πρώτη φάση, ὁ Ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν Ταλαὰτ Πασσᾶς διέταξε κατ' ἀρχὴν τὴν ἐξόντωση τῶν ἀρμενικῶν ἐλίτ στὴν Κ/πολι. Μετὰ ἠκολούθησαν οἱ ἐκκαθαρίσεις τῶν ἀρμενικῶν πληθυσμῶν στὶς ἐπτὰ ἀνατολικὰς ἐπαρχίες, τῇ ἐξαιρέσει τῶν ἀραβοφώνων ἐπαρχιῶν τοῦ Λιβάνου καὶ τῆς Ἱερουσαλήμ. Ἡ μέθοδος ἦτο ἡ συγκέντρωσις καὶ ὁ ἐκπατρισμὸς τῶν ἀρρένων τῶν ἀνδρῶν κάτω τῶν 20 ἐτῶν καὶ ἄνω τῶν 45 καὶ ἡ καταναγκαστικὴ ἐργασία μέχρι τελικῆς πτώσεως σὲ στρατόπεδα ἐργασίας κατασκευασθέντα στὶς συριακὰς ἐρήμους. Πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ὅμως ἐδολοφονήθησαν καὶ ἐπὶ τόπου. Ὁ «προσωρινὸς Νόμος ἐκπατρισμοῦ» τῆς 27ης Μαΐου 1915 ἀπετέλεσε τὸ νομοθετικὸ πλαίσιο γιὰ τὴν ἐκτεταμένην αὐτὴν γενοκτονικὴ ἐπιχείρησις τῶν Νεοτούρκων. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ θέρους τοῦ 1915 ἐξωντώθησαν τὰ δύο τρίτα τῶν ἀρμενικῶν πληθυσμῶν τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Σὲ αὐτοὺς πρέπει νὰ προστεθοῦν οἱ ἐξοντωθέντες Ἀσσυρο-Χαλδαῖοι τῶν ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν τοῦ Ντιγιάμπεκρη, τοῦ Ἐρζουρούμ καὶ τοῦ Μπιτλὶς.

Κατὰ τὴν δευτέραν φάση, τὸ ἔτος 1916 ἡ Νεοτουρκικὴ κυβέρνησις ἀπεφάσισε νὰ ἐξοντώσει τοὺς 700.000 οἱ ὁποῖοι εἶχαν ἐπιβιώσει ἀπὸ τίς πορεῖες τοῦ θανάτου στὶς συριακὰς ἐρήμους καὶ εἶχαν στοιβαχθεῖ στὰ συριακὰ στρατόπεδα συγκεντρώσεως. Παραθέτω ἓνα τηλεγράφημα τῆς κυβερνήσεως τῶν Νεοτούρκων πρὸς τὴν Νομαρχία Χαλεπίου: «Ἡ Κυβέρνησις ἀπεφάσισε τὴν καταστροφὴ ὄλων τῶν Ἀρμενίων κατοίκων τῆς Τουρκίας. Πρέπει νὰ δώσομε τέλος στὴν ὑπαρξὴ τους, ἀνεξαρτήτως τοῦ πόσον δολοφονικὰ θὰ εἶναι τὰ ληφθησόμενα μέτρα. Δὲν πρέπει νὰ ληφθοῦν ὑπὸ ὄψει οὔτε ἡ ἡλικία οὔτε τὸ φύλον τους. Οἱ τύψεις συνειδήσεως δὲν ἔχουν θέση ἐδῶ». Ἐπεβίωσαν μόνον κάποιες κοινότητες Ἀρμενίων τῆς Σμύρνης, τῆς Κ/Πόλεως καὶ τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς οἱ ὁποῖες ἦσαν ὁρατὰς ἀπὸ τοὺς Δυτικοὺς διπλωμάτες —κι αὐτὲς ὅμως ὄχι γιὰ πολὺ— ὅπως καὶ κάποιες κοινότητες Ἀσσυρο-χαλδαίων τῆς Μεσοποταμίας, οἱ ὁποῖες ἦσαν πολὺ ἀπομεμακρυσμένεσ⁷.

Ἀπὸ τὰ 2.026.000 Ἀρμενίους ποῦ ἐξοῦσαν πρὶν τὸ 1914 στὴν Τουρκικὴ Ἀρμενία, τὸ τέλος τοῦ Α' Παγκ. Πολέμου εὔρε ζωντανοὺς μόνον 100.000 στὴν ἔκτασις ποῦ σήμερον ὀνομάζομε Τουρκία. Περίπου ἡμισυ ἑκατομμύριον ἄστεγοι καὶ διωκόμενοι εὔραν καταφύγιον στὰ ἐδάφη τῆς σημερινῆς Σοβιετικῆς Ἀρμενίας καὶ σὲ ἄλλες περιοχὰς τῆς Μ. Ἀνατολῆς, τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς. Τοῦλάχιστον 1,5 ἑκατ. Ἀρμένιοι εὔραν τὸν θάνατον ἀπὸ τὰ ὀργανωμένα πογκρόμ τῶν Ἰττιχαντιστῶν τῆς Τουρκικῆς κυβερνήσεως καὶ τοῦ μεθοδικωτάτου στῆς «ἐθνοκαθαρτήριες» σφαγές, τοῦ Τούρκου, τότε ὑπουργοῦ τῶν Ἐσωτερικῶν, Ταλαὰτ Πασσᾶ.

7. Πρβλ. καί: https://www.herodote.net/24_avril_1915-evenement-19150424.php

Τὸ διπλωματικὸν πλαίσιο μετὰ τὸν Α΄ Παγκόσμιον πόλεμον

Ἡ γνωστὴ συστράτευσις τοῦ Ἀρμενικοῦ λαοῦ παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν Συμμάχων κατὰ τὸν Α΄ Παγκ. Πόλεμον ἐπέτρεπε στοὺς Ἀρμένιους νὰ ἐλπίζουσι στὴν ἐφαρμογὴν τῶν ὑποσχέσεων ποὺ τοὺς ἐδόθησαν στὴν Συνδιάσκεψιν τοῦ Λονδίνου τῆς 3/9/1913. Μὲ 200.000 τακτικοὺς στὸν Ῥωσικὸ στρατὸ καὶ 20.000 ἐθελοντὲς Ἀρμένιους στὸ Μέτωπον τοῦ Καυκάσου καὶ τὴν Ἀρμενικὴ Λεγεῶνα ἀποτελουμένην ἀπὸ 5.000 ἄνδρες παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν Ἀγγλο-Γάλλων στὸ Παλαιστινιακὸ Μέτωπον, ὅπως καὶ μὲ τοὺς ἐπαίνοους τοῦ Στρατηγοῦ Allemby καὶ τῶν Ῥώσων ἰθυνόντων γιὰ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν αὐτοθυσίαν τὴν ὁποίαν ἐπέδειξαν κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν μαχῶν, εἶχαν κάθε δικαίωμα νὰ ἐλπίζουσι στὴν ὑποστήριξιν τῶν Συμμάχων γιὰ τὴν δικαίαν ἐπίλυσιν τοῦ ἐθνικοῦ τους προβλήματος. Τὰ γεγονότα ὅμως ἐξειλίχθησαν ραγδαίως μετὰ τὴν Ῥωσικὴ Ἐπανάστασιν, τῆς ὁποίας ἡ Προσωρινὴ Κυβέρνησις, πρὸς ἀποκατάστασιν τῶν ἐκκρεμοτήτων τῆς Τσαρρικῆς πολιτικῆς ἔναντι τοῦ ἀρμενικοῦ στοιχείου, ἀποσπᾷ τὶς κατεχόμενες ἀπὸ Ῥωσικὰ στρατεύματα ἀρμενικὰς περιοχὰς ἀπὸ τὴν Ῥωσικὴν ἐπικράτειαν καὶ τὶς ἀνακηρύσσει Ἀρμενικὰς περιοχὰς ὑπὸ ἀρμενικὴν διοίκησιν. *Στις 25 Σεπτεμβρίου 1917 ἡ Προσωρινὴ Κυβέρνησις ἀποδέχεται τὸ Δικαίωμα τῆς Αὐτοδιαθέσεως τῶν Λαῶν.*

Τὸ παράδειγμα τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως ἀκολουθεῖ ἀργότερα καὶ ἡ Σοβιετικὴ Κυβέρνησις, ἡ ὁποία τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1917 κηρύσσει τὸ δικαίωμα αὐτοδιαθέσεως τῆς Τουρκικῆς Ἀρμενίας μὲ διάταγμα στὰ πλαίσια τῆς Ὁμοσπονδίας τῆς Ὑπερκαυκασίας. Μετὰ τὴν λήξιν τοῦ πολέμου καὶ τὴν ὑπογραφὴν ἀπὸ μέρους τῆς Τουρκίας τῆς Ἀνακωχῆς τοῦ Μούδρου στις 30 Ἰανουαρίου 1918, οἱ Ἀρμενικὲς δυνάμεις ἀνακαταλαμβάνουσι τὶς περιοχὰς τοῦ Κάρς, τοῦ Ἀρνταχάν καὶ τοῦ Ὀγλή, γινόμενοι κύριοι μιᾶς συνολικῆς ἐδαφικῆς ἐκτάσεως 54.000 τετραγωνικῶν χιλιομέτρων. Τὸ πολυεθνικὸ ὅμως μόρφωμα τῆς Ὑπερκαυκασίας ποὺ ἀπετελεῖτο ἀπὸ τὴν Γεωργίαν, τὸ Ἀζερμπαϊτζάν καὶ τὴν Ἀρμενίαν δὲν ἔμελλε νὰ ἔχει μακρὸν τὸν βίον, ἀφ' ἑνὸς μὲν διότι ἀμέσως μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν Ῥωσικῶν στρατευμάτων, λόγῳ τῆς ἐν τῷ μεταξὺ ὑπογραφείσης συνθήκης τοῦ Μπρέστ-Λιτόφσκ (3 Μαρτίου 1918), οἱ κατὰ πολὺ ὑπέρτερες Ὀθωμανικὲς Δυνάμεις τοῦ ἐπετέθησαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι ἡ στάσις τῶν Ἀζέρων ἐξακρατηριζέτο ἀπὸ ἀλυτρωτικὰς ἀντιλήψεις καὶ παντουρκιστικὰς τάσεις, γεγονὸς ποὺ διεσποῦσε τὴν ἐνότητα τῆς Ὁμοσπονδίας πρὸς ὄφελος τῆς Τουρκίας. Μὲ τὴν Συνθήκην τοῦ Μπρέστ-Λιτόφσκ στις 3/3 /1918 ἡ Ῥωσσία παρεχώρησε στὴν Τουρκίαν, μεταξὺ ἄλλων καὶ, τὶς περιοχὰς τοῦ Μπατούμ, τοῦ Ὀλπ, τοῦ Ἀρνταχάν καὶ τοῦ Κάρς τὶς ὁποίας εἶχε κερδίσει μὲ τὴν Συνθήκην τοῦ Ἄγ. Στεφάνου τοῦ Μαρτίου τοῦ 1878. Βεβαίως ἡ Σοβιετικὴ Ῥωσσία προέβη σὲ αὐτὰς τὶς παραχωρήσεις διότι δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ διατηρήσῃ τὸν ἔλεγχον αὐτῶν τῶν περιοχῶν καὶ ἡ παραχώρησις των ἦτο σχεδὸν ἀναγκαστικὴ.

Οἱ Ὀθωμανοί, ἔχοντες ὡς δεδομένον τὴν Συνθήκην τοῦ Μπρέστ-Λιτόφσκ ἀπήτησαν ἀπὸ τοὺς Γεωργιανοὺς καὶ τοὺς Ἀρμένιους νὰ ἀποδεχθοῦν τὴν ἐκχώρησιν τῶν ἀνωτέρω ἐδαφῶν. Ἐπὶ πλέον ἡ Πύλη ἠξίωσε νὰ ἔχει τὸν πολιτικὸν, στρατιωτικὸν καὶ οἰκονομικὸν ἔλεγχον τῆς Ὁμοσπονδίας. Ἀρχικῶς καὶ οἱ δύο ἐθνότητες ἠρνήθησαν. Ἡ στάσις τῶν Ἀζέρων ὅμως ἦταν κάθε ἄλλο παρὰ ἀρνητικὴ σ'

αὐτὸ τὸ ἐνδεχόμενον. Μέσα σὲ αὐτὸ τὸ κοινοφύζιο ἡ Ὁμοσπονδία διαλύεται καὶ οἱ Γεωργιανοὶ καταφεύγουν στὴν προστασία τῆς Γερμανίας, πρᾶγμα ποὺ τὸ Βερολῖνον ἀποδέχεται, *ἐνῶ οἱ Ἀρμένιοι καὶ οἱ Ἀζέροι ἀνακηρύσσουν ἀμέσως τὴν ἀνεξαρτησία τους τὸ Μάιο τοῦ 1918*. Ὅπως ἦτο φυσικόν, ἡ διαμορφωθείσα κατάστασις ἐπέτρεψε στὴν Τουρκία νὰ ἐπιβάλλει στὰ νεοσύστατα αὐτὰ κράτη τὴν σύναψιν τῆς Συνθήκης τοῦ Μπατοῦμ στίς 4 Ἰουνίου 1918. Μὲ τὴν Συνθήκη αὐτὴν ἀναγνωρίζεται ἐκείσως ἡ Ἀνεξάρτητος Δημοκρατία τῆς Ἀρμενίας ἀπὸ τὴν Τουρκία ἀλλὰ, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν Γεωργία ποὺ προστατεύεται ἀπὸ τὴν Γερμανία, ἡ Ἀρμενία ἀναγκάζεται νὰ χάσει ἀρκετὰ ἀπὸ τὰ ἐδάφη της καὶ νὰ ἀποσύρει τὰ στρατεύματά της ἀπὸ τὰ πετρελαϊκὰ κοιτάσματα τοῦ Μπακοῦ. Βέβαια, μετὰ ἀπὸ τὸ πραξικόπημα μιᾶς τοπικῆς φιλοσοβιετικῆς ὀργανώσεως ποὺ ἔθεσε τὸ Μπακοῦ ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τῆς Σοβιετικῆς Ἐνώσεως, οἱ Τοῦρκοι δὲν ἔχασαν τὴν εὐκαιρία νὰ τὸ καταλάβουν τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1918.

Οἱ Βρεταννοὶ δὲν ἦσαν καθόλου ἱκανοποιημένοι ἀπὸ τὴν τροπὴ ποὺ ἐλάμβαναν τὰ γεγονότα, διότι τὸ Μπακοῦ ἦταν τὸ ἰδανικώτερον ὀρημητήριο γιὰ τὸν τουρκικὸ στόλο πρὸς τὶς στέπες τοῦ Τουρκμενιστὰν καὶ τὰ ἐδάφη τοῦ Τουρκεστάν, ὅπως ἄλλωστε προέβλεπε καὶ τὸ παντουρανικὸ σχέδιο. Ὡς ἐκ τούτου, ἐκινδύνευε ἄμεσα τὸ Ἀφγανιστάν καὶ ὁ δρόμος πρὸς τὶς Ἰνδίες ἀπὸ τὶς κεντρικῆς αὐτοκρατορίες, συνεπῶς ἐκινδύνευαν τὰ σημαντικώτερα βρεταννικὰ συμφέροντα. Δὲν συνέβη ὅμως κάτι τέτοιο. Ἡ Τουρκία συνθηκολογεῖ ὀλίγες ἐβδομάδες ἀργότερα, ἡ κυβέρνησις τῶν Νεοτούρκων καταρρεῖ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1918 καὶ τὸ κόμμα τῆς «Ἐνώσεως καὶ τῆς Προόδου» διαλύεται.

Τὸ Μεσανατολικὸν παρασκήνιον

Τὸ διπλωματικὸ παρασκήνιο ποὺ ὠδήγησε στὴν ἀνατροπὴ τῆς Συνθήκης τῶν Σεβρῶν ἦταν ἔντονον καὶ χαρακτηριστικὸν γιὰ τὶς ἀνορθόδοξες μεθόδους ποὺ ἐχρησιμοποιήθησαν καὶ γιὰ τὶς ὑποσχέσεις ποὺ δὲν ἐτηρήθησαν. Σημασία ὅμως ἔχει νὰ ἐντοπίσομε τὰ γεωπολιτικὰ κίνητρα καὶ ἐνδιαφέροντα ποὺ ὑπηγόρευσαν αὐτὴν τὴν συμπεριφορὰ, κυρίως ἀπὸ πλευρᾶς Βρεταννίας, διότι ἡ διπλωματικὴ ἱστορία τῆς περιόδου 1915-1920 εἶναι οὕτως ἢ ἄλλως γνωστὴ. Οἱ δρώντες τὴν περίοδο αὐτὴν στὸ νότιο τμήμα τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας εἶναι ἡ Βρεταννία, ἡ Γαλλία, ἡ Ἰταλία καὶ ὁ Χουσεῖν σερίφ τῆς Μέκας μαζὴ μὲ τοὺς Ἄραβες ἐθνικιστὰς τῆς Συρίας. Ὁ κύριος διπλωματικὸς ἄξων, γύρω ἀπὸ τὸν ὁποῖο περιστράφη ἡ τελικὴ διαπραγματεύσις ποὺ ἐσήμαινε ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν ἐπικύρωση τῆς Βρεταννικῆς ἐπιβολῆς στὴν Μ. Ἀνατολή, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν ἐξουδετέρωση τῆς Συνθήκης τῶν Σεβρῶν, τὴν διαιώνιση τῆς Ἀρμενικῆς Τραγωδίας καὶ τὴν ἐνίσχυση τῶν παντουρκιστικῶν βλέψεων τῶν κεμαλιστῶν τῆς Ἀγκύρας, ἦταν ἡ Συμφωνία Sykes-Picot τοῦ Μαρτίου τοῦ 1916. Ἔτσι ἡ Βρεταννία προεχώρησε γιὰ τὴν διασφάλιση τῶν συμφερόντων της σὲ ἄμεσες ἐπαφὲς μὲ τὸ ἀραβικὸ στοιχεῖο τῆς Μ. Ἀνατολῆς. Ἡ ἀνάληψις, ὅμως, τῶν ἐπαφῶν τῶν Βρεταννῶν μὲ τοὺς Ἄραβες ἀπὸ τὴν ἀγγλικὴν κυβέρνησις τῶν Ἰνδιῶν, ἐπέρασε σὲ αὐτὲς καὶ τὸ πνεῦμά της, τὸ ὁποῖον συνίστατο στὴν προώθηση ἀπλῶς τῆς ἐπόψεως τῆς οὐδε-

τερότητα των Αράβων και όχι αυτής που έκλινε προς την δημιουργία ανεξαρτήτου αραβικού κράτους προς υποκατάσταση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ήταν εμφανές ότι η αποικιακή βρετανική αντίληψη δεν απεδέχτο εύκολως την ανάμιξη, πολλῶ μᾶλλον, την δημιουργία νέων γεωπολιτικών δρώντων στο «Μεγάλο Παιγνίδι». Η διπλωματική αλληλογραφία μεταξύ του Βρετανού Υπάτου Αρμοστοῦ στην Αίγυπτο σερ Χένρυ Μακμάχον και τοῦ Σερίφ τῆς Μέκκας Χουσεΐν ἀπεσκοπεῖ ἀπὸ πλευρᾶς Foreign Office στήν διασφάλιση τοῦλάχιστον τῆς οὐδετερότητας τῶν Αράβων, ἀν ὄχι τὴν συστράτευσή τους παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν Συμμάχων. Ἡ Βρεταννία σύμφωνα μὲ τὶς πάγιες γεωπολιτικὲς τῆς προτεραιότητες, ἐσκοπευε τὴν δημιουργία ἑνὸς ανεξαρτήτου Αραβικοῦ κράτους, τὸ ὁποῖον θὰ ἠδύνατο νὰ υποκαταστήσει τὶς Ὀθωμανικὲς ὑπηρεσίες εἰς ὅ,τι ἀφεώρα τὸν ἔλεγχο τῆς βρεταννικῆς ὁδοῦ πρὸς τὶς Ἰνδίες. Γνωρίζοντας, ἀλλὰ καὶ κολακεύοντας, ἡ Γηραιὰ Ἀλβυὼν, ἤδη ἀπὸ τὴν ἔναρξη τῶν ἀραβο-βρεταννικῶν συνομιλιῶν τὴν ἀνοίξη τοῦ 1915, τὶς σχέσεις τοῦ υἱοῦ τοῦ Χουσεΐν, τοῦ πρίγκηπα Φεϋζάλ, μὲ τὶς μυστικὲς ὀργανώσεις τῶν Σύρων ἀράβων ἐθνικιστῶν ἀλ-Φατὰτ καὶ ἀλ-Άχντ, ἔπαιξε σὲ δύο σκακιέρες: πρῶτον ἐδημιουργοῦσε de facto "ἀραβικὲς" πιέσεις στὶς γαλλικὲς βλέψεις στὰ νοτιοδυτικὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, δηλαδὴ τὴν ἀρμενικὴ Κιλικία, γιὰ τὶς ὁποῖες δὲν μποροῦσε νὰ κατηγορηθεῖ ἐπισήμως ἀπὸ τὴν Γαλλικὴ πλευρά, καὶ δεῦτερον, ἐδραίωνε μὲσω τῶν ἐπιρροῶν αὐτῶν τοῦ Φεϋζάλ τὴν ἰδική τῆς θέση στήν κρίσιμη περιοχὴ βορείως τῆς Παλαιστίνης, θεωρουμένη ὡς τὸ βασικὸ βρεταννικὸ ἔρεισμα γιὰ τὸν ἔλεγχο τοῦ Σουέζ.

Ἡ ἐπιθυμία τῆς Βρεταννίας γιὰ "πλαγίᾳ ἄσκηση πιέσεως" πρὸς τοὺς Γάλλους, προέκυπτε ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν ἦταν πολιτικῶς ἐπιτρεπτὸν νὰ ἔλθῃ σὲ ἀπ' εὐθείας ἀντιπαράθεση μ' αὐτοὺς τοὺς στενοὺς τῆς συμμάχους ἀλλὰ ἔπρεπε παραλλήλως νὰ ἐξασφαλίσει μιὰν ἀνεση χειρισμῶν στήν διαπραγματεύση πὸν θὰ ἠκολούθη μετέπειτα μεταξύ τους γιὰ τὴν διανομὴ τῶν σφαιρῶν ἐπιρροῆς στὰ ἐδάφη τῆς Μ. Ἀνατολῆς. Ἐπίσημα ἀπετέλει καὶ κάποιον εἶδος ἀνταποδόσεως ἀπὸ μέρους τῆς Βρεταννίας στήν μυστικὴ διπλωματία τοῦ Quai d' Orsay, τὸ ὁποῖον, ὅπως ἀπεκαλύφθη, διετηροῦσε ἀνάλογες μυστικὲς σχέσεις μὲ τοὺς Παλαιστίνιους καὶ Σύρους ἀραβας ἐθνικιστὰς πρὶν ἀκόμη τὴν ἔναρξη τοῦ πολέμου. Ἡ ἀνακοίνωσις πὸν ἔγινε ἄλλωστε τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1915 ἀπὸ τὸν τότε Βρεταννὸ ὑπουργὸ τῶν Ἐξωτερικῶν σερ Ἐντουαρντ Γκρέη πρὸς τὸ Παρίσι, εἰς ὅ,τι ἀφεώρα τὴν διεξαγωγὴ συνομιλιῶν Μὰκ-Μάχον-Χουσεΐν, ἀπέβλεπε ἀκριβῶς στὸ νὰ καταστήσει σαφῆ, πρὸς ὅλα τὰ ἐνδιαφερόμενα μέρη, τὴν μείωσι τῆς γαλλικῆς ἐπιρροῆς στήν περιοχὴ.

Οἱ τάσεις τοῦ ὅλου πλέγματος τῶν στατηγικῶν βλέψεων τῆς Βρεταννίας συνοψίζεται στοὺς ὅρους πὸν περιγράφονται στὸ γνωστὸ μας Πρωτόκολλον τῆς Δαμασκοῦ, καρπὸ τῆς διπλωματικῆς αλληλογραφίας Μὰκ Μάχον-Χουσεΐν. Στὸ Πρωτόκολλο αὐτό, τὸ ὁποῖον οὐσιαστικὰ ὑφίστατο ἀπὸ τὸν Νοέμβριον τοῦ 1915, ὁ μὲν Χουσεΐν δεσμεύεται νὰ ἐπιτεθεῖ ἐναντίον τῆ Ὀθωμανικῆς Αυτοκρατορίας, στηρίζοντας τὶς βρεταννικὲς κινήσεις στήν περιοχὴ, οἱ δὲ Βρεταννοὶ δεσμεύονται νὰ ὑποστηρίξουν τὴν ἀνεξαρτησία τῶν ἀραβοφώνων περιοχῶν τῆς Γονίμου Ἡμισελήνου πλὴν τῆς παρακτίου ζώνης τῆς εὐρυσκομένης δυτικῶς

τῶν πόλεων Χάμα, Χόμς, Χαλεπίου καὶ Δαμασκού, δηλ. τοῦ Λιβάνου καὶ τῆς Κιλικίας, ἡ ὁποία ἦταν πλήρης ἄρμενικῶν πληθυσμῶν καὶ ἡ ὁποία προφανῶς προωρῶντο γιὰ τὴν Γαλλία πρὸς τὴν διεξεδίκε ἀπὸ τοῦ Μαρτίου τοῦ 1915. Οἱ Γάλλοι, ὑπὸ τὸ καθεστῶς τῆς βρεταννικῆς ὑπεροχῆς καὶ ἔχοντες οὐσιαστικῶς ἐξασφαλίσαι τὴν Κιλικία καὶ τὸν Λίβανο δὲν ἄργησαν νὰ συγκατανεύσουν στὴν ὑπογραφή τοῦ Συμφώνου Sykes-Picot τὸν Μάρτιο τοῦ 1916 τὸ ὁποῖον ἐπεκύρωσε καὶ ἡ Ρωσσία μὲ ἀντάλλαγμα τὶς βορειοανατολικῆς ἄρμενικῆς ἐπαρχίης τῆς Τουρκίας, τὴν δυτικὴ ὄχθη τοῦ Βοσπόρου, τὴν Θάλασσα τοῦ Μαρμαρᾶ καὶ τὰ Δαρδανέλλια. Ἡ Βρεταννία βέβαια δὲν ἐκράτησε τὶς ὑποσχέσεις τῆς στὸν Σερίφ τῆς Μέκας, ἀλλὰ ἡ Συμφωνία Sykes-Picot ἐκρατήθη μυστικῆ μέχρι τῆς ἀνόδου τῶν Σοβιετικῶν στὴν ἐξουσία, ὅποτε καὶ ἐδημοσιεύθη τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1917.

Χάρτης 4. Χάρτης τοῦ Sykes-Picot Agreement, πὸν καταδεικνύει τὴν περιοχὴ τῆς Ἀνατολικῆς Τουρκίας στὴν Ἀσία, τὴν Συρία καὶ τὴν Δυτικὴ Περσία, ὅπως καὶ τὶς περιοχὲς ἐλέγχου καὶ ἐπιρροῆς πὸν συμφωνήθησαν μεταξὺ Βρεταννίας καὶ Γαλλίας. Royal Geographical Society 1910-15. Ὑπογεγραμμένοι ἀπὸ τοὺς Mark Sykes καὶ Francois-Georges Picot, 8 Μαΐου τοῦ 1916.

Ένα χρόνο όμως ενωρίτερα, τον Δεκέμβριο του 1916, ο Λόυδ Τζώρτζ αναλαμβάνει την πρωθυπουργία της Άγγλίας. Το στρατηγικόν του δόγμα ύπεστηριξε την πλήρη κατοχή της Παλαιστίνης από την χώρα του, ούτως να δύναται η Άλβυων να προστατεύσει αποτελεσματικῶς τὰ συμφέροντά της στοῦ Σουέζ. Ἐν συνδυασμῷ δὲ πρὸς τὴν μείωση τῶν μαχητικῶν δυνατοτήτων τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ρωσσίας, ἐπίστευε ὅτι μὲ τὴν βοήθεια τοῦ σιωνιστικοῦ κινήματος ποὺ ὑποτίθεται ὅτι ἠσκούσε ἰσχυρὰν ἐπιρροὴν στὴν Γαλλία καὶ στοῦ περιβάλλον τοῦ Ἀμερικανοῦ Προέδρου Οὐίλσον, θὰ μπορούσε νὰ ἀποκλείσει τὴν Γαλλία ὀλοκληρωτικῶς ἀπὸ τὴν Παλαιστίνη καὶ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν συμμετοχὴ τῶν ΗΠΑ στὸν πόλεμο, παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν συμμάχων. Ἡ ἄνοδος ὅμως τῶν ἐπαναστατῶν στὴν ἐξουσία τῆς Ρωσσίας, ἀνέτρεψε αὐτὸν τὸν σχεδιασμό, ἀπὸ τὸν ὁποῖον πάντως κρατοῦμε τὶς βρεταννικὲς προθέσεις. Δύο ὅμως γεγονότα ἐπανεφέραν στοῦ προσκήνιο τὸ σιωνιστικὸν κίνημα ποὺ καὶ αὐτὸ διεκδικῶντας τὰ ἐδάφη τῆς Παλαιστίνης ὡς ἑβραϊκὴ ἐθνικὴ ἐστία, ἔδωκε τὴν εὐκαιρία στὴ Γερμανία νὰ παρεμβεῖ ὡς διαιτητῆς μεταξὺ τῶν Ὀθωμανῶν καὶ τῶν Ἑβραίων γιὰ τὴν ἐπίτευξη συμφωνίας δημιουργίας αὐτονόμου ἐθνικῆς ἑβραϊκῆς ἐστίας στὴν Παλαιστίνη. Τὸ πρῶτον ἦτο ἡ ἀποκήρυξις τῆς ἀποικιακῆς πολιτικῆς ἀπὸ πλευρᾶς τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως τῆς ΕΣΣΔ καὶ τὸ δεύτερον ἡ ἀνάλογος στάσις ποὺ ἐκράτησε ἡ Κυβέρνησις Οὐίλσον μὲ τὴν δημοσίευσή τῶν γνωστῶν δεκατεσσάρων σημείων γιὰ τὰ Δικαιώματα τῶν Λαῶν στὴν Αὐτοδιάθεση. Ὁ προσανατολισμὸς τῆς νέας καταστάσεως δὲν ἠννοοῦσε τὸ Λονδίνον ἀπὸ καμμίαν ἔποψη.

1) Πρῶτον ἔαν ἤρχιζαν εἰρηνευτικὲς συνομιλίαι ὅπως ἀπητοῦσε τὸ κλίμα τῶν Σοβιετο-ἀμερικανικῶν θέσεων, ὑπῆρχε σοβαρὰ πιθανότης ὁ πόλεμος νὰ λήξει πρόωγος καὶ ἡ ἀραβικὴ ἐξέγερσις ποὺ μόλις εἶχε ἀποσπάσει τὴν Ἀραβία καὶ εὐρίσκετο ἐνώπιον τῶν συνόρων Αἰγύπτου καὶ Παλαιστίνης δὲν θὰ εἶχε ὀλοκληρώσει τὸ ἔργον της, πρὸς μεγάλην ζημίαν, φυσικὰ, τῶν βρεταννικῶν συμφερόντων.

2) Δεύτερον, ἔαν ἡ Γερμανία κατῴρθωνε νὰ ἐξασφαλίσῃ ἐδάφη γιὰ τὴν δημιουργία ἑβραϊκῆς ἐστίας, τὸ Βερολίνον θὰ ἀπεκτοῦσε σοβαρὰν ἐπιρροὴν στὴν περιοχὴ, γεγονός ποὺ θὰ ἔθετε σὲ ἄμεσο κίνδυνον τὸ βρεταννικὸ καθεστῶς στοῦ Σουέζ.

Ἔτσι τὴν 2αν Νοεμβρίου τοῦ 1917, ὁ Λόρδος Μπάλφουρ ἀπέστειλε ἐπιστολὴν στὸν Λόρδο Ρότσιλντ μὲ τὴν ὁποίαν τὸν ἐπληροφοροῦσε γιὰ τὴν ἀπόφαση τῆς Βρεταννίας νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν προσπάθεια δημιουργίας ἑβραϊκῆς ἐθνικῆς ἐστίας στὴν Παλαιστίνη, μὲ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι δὲν θὰ θιγοῦν τὰ πολιτικὰ καὶ θρησκευτικὰ δικαιώματα τῶν ὑπολοίπων ἐθνοτήτων ποὺ διεβιοῦσαν στὰ παλαιστινιακὰ ἐδάφη.

Φυσικὰ, ἡ Βρεταννία προσέφερε, πρὶν ἀπὸ τὴν Γερμανία, αὐτὸ ποὺ ἐπίστευε ὅτι δὲν μπορούσε νὰ ἀποφύγει. Ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἄλλην πλευρὰ ἐφρόντιζε νὰ ὑπάρχει κάποια «παραγωγικὴ διπλωματικὴ ἀσάφεια» εἰς τὴν διατύπωση, ἡ ὁποία θὰ ἐξησφάλιζε πάντοτε τὴν παρουσία της ὡς ρυθμιστοῦ γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς ἀποφάσεώς της.

Ἄλλωστε, οὔτε οἱ σιωνιστὲς συνεφωνοῦσαν μὲ μιὰν ἐκεχειρία ἢ ὁποία θὰ ἔδιδε τὴν δυνατότητα τοῦς Ἀραβες ἢ στοῦς Ὀθωμανοὺς νὰ διαμορφώσουν ἀπαιτήσεις ἐπὶ τῶν παλαιστινιακῶν ἐδαφῶν.

Ὡς ἐκ τούτου ὅλοι οἱ ἀμέσως ἐνδιαφερόμενοι ἦσαν ἀπολύτως ἱκανοποιημένοι.

Κυρίως ο Μπάλφουρ, ο οποίος ήλπιζε ότι μέσω των σιωνιστών που ένεφανίζοντο να έχουν σημαντικές επιρροές στα άνωτατα στελέχη των Ρώσων επαναστατών, θα έπειθετο ή προσωρινή κυβέρνηση της Ρωσίας να μη καταλήξει σε άνακωχή με τις Κεντρικές Αυτοκρατορίες, πράγμα που δεν έγινε τελικώς.

Εκείνο όμως που επέτυχε το Λονδίνο δια των σιωνιστικών οργανώσεων της Ιταλίας και της Γαλλίας, ήταν η άναγνώρισις από μέρους των κυβερνήσεων των δύο χωρών της διακηρύξεως Μπάλφουρ και ως εκ τούτου, της βρεταννικής υπεροχής στην Παλαιστίνη προκειμένου να διασφαλισθεί η συνέχισις του πολέμου που εξησφάλιζε άλλωστε και τα ιδικά των συμφέροντα στον ίδιο αυτόν χώρο.

Αναφερόμενοι τώρα στο δεύτερο σκέλος, δηλαδή στον Καύκασο, πρέπει να υπολογίσουμε ότι η βρεταννική πολιτική υπήρξε άτυχη και άστοχος, ιδιαιτέρως στο σημείο των χειρισμών που άφεώρων το Ναγκόρνο Καραμπάχ. Φοβουμένη άφ' ένος ότι η Γερμανία θα έπεκτείνει την επιρροή της και στην Άρμενία και ότι μέσω του στρατηγικωτάτου σημείου του Όρεινου Καραμπάχ θα δύναται να έλέγξει άργα ή γρήγορα τα κοιτάσματα του Μπακού, και άφ' έτερου μη θέλουσα να ένοχλήσει την Σοβιετική Ένωση που ήλεγχε από άνατολάς την Γερμανία, επέτρεψε στον Στάλιν να άποσπάσει τα έδάφη του Καραμπάχ από τον φυσικό τους δικαιούχο, την Άρμενία, και να τα παραχωρήσει υπό το κάλυμμα κάποιου ύποτυπώδους καθεστώτος άυτονομίας στο Άζερμπαϊτζάν.

Έν τώ μεταξύ, την 19ην Ιανουαρίου 1920, άναγνωρίζεται από το Άνώτατον Συμμαχικόν Συμβούλιον ή Άνεξαρτησία της Άρμενίας και ή Κυβέρνησις της *de facto*, «χωρίς αυτή ή άναγνώρισις να προδικάζει το ζήτημα των ένδεχομένων συνόρων αυτού του κράτους». Τον Μάρτιο του 1920, το Άνώτατο Συμβούλιο της Κοινωνίας των Έθνών παρεδέχθη την δημιουργία ένδος Άρμενικου κράτους και την είσοδο της Άρμενίας στην Κοινωνία των Έλευθέρων Έθνών ως καθήκον προς την Άνθρωπότητα.

Η διαμάχη όμως, μεταξύ των Άγγλο-Γάλλων για την έντολή της Συρίας, δαιωνίζει την έκκρεμότητα στο θέμα του προσδιορισμού των συνόρων της Άρμενίας και άναγκάζει τον Πρόεδρο Ούίλσον να παρεμβεί δυναμικώς στέλλοντας τους Χένρυ Κινγκ και Τσάρλς Κρέην στην Μ. Άνατολή προς διερεύνησιν της καταστάσεως. Οί Γάλλοι δεν έδέχθησαν να συμμετάσχουν εις αυτήν την άποστολή, ένψ ο Λόυδ Τζώρτζ, παρὰ το γεγονός ότι δεν συμμετέχει με δικούς του εκπροσώπους, δεσμεύεται να άποδεχθεί το πόρισμα της επιτροπής Κινγκ-Κρέην, όποιο κι άν είναι αυτό.

Το πόρισμα όμως της Έπιτροπής Κινγκ-Κρέην άποδεικνύεται αντίθετο από τις προσδοκίες της Βρεταννίας, διότι άφ' ένδος μὲν ή έκδοχή άναλήψεως της έντολής της Συρίας έμφανίζεται ως δεύτερη άξιολογικώς άναγκαστική λύσις, άφ' έτερου δέ οί εκπρόσωποι της πλούσιας σε πετρελαϊκά κοιτάσματα Μεσοποταμίας συναντώντας τους Κινγκ και Κρέην έστράφησαν σαφώς έναντίον της πιθανότητας άναλήψεως της έντολής της περιοχής από όποιανδήποτε δύναμη, δηλώνοντας ταύτοχρόνως αντίθετοι προς την ίδια την έννοια της έντολής.

Το ίδιο όμως πόρισμα άποδεικνύεται αντίθετο και με τις προσδοκίες του Προέδρου Ούίλσον, ο οποίος διέκειτο ευμενώς προς τις άπαιτήσεις του σιωνιστικού κινήματος. Οί δύο άπεσταλμένοι έμφανίζονται άπολύτως αντίθετοι

στην ιδέα ιδρύσεως έβραϊκού κράτους στην περιοχή, συνιστούν την ένταξη των εδαφών της Παλαιστίνης στα πλαίσια ενός ενιαίου κράτους με την Συρία και προτείνουν τον περιορισμό των απαιτήσεων των σιωνιστών εις ό,τι αφορά τα παλαιστινιακά εδάφη.

Το αποτέλεσμα ήτο να ταφεί η εισήγησις εν τῷ συνόλω της, να μη συζητηθεί στην Συνδιάσκεψη Ειρήνης των Παρισίων και να μη δημοσιευθεί παρά το 1922, όταν ο χάρτης της Μ. Ανατολής είχε ήδη καθορισθεί. Με δεδομένο αυτό το παρασκήνιο έξηγείται και η απουσία της αμερικανικής αντιπροσωπείας από το τελικό και αποφασιστικότερο μέρος των έργασιών της Συνδιασκέψεως, γεγονός που ώδήγησε στην άτονία των διεκδικήσεων των λαών στην αυτοδιάθεση, *άρα και την περιθωριοποίηση του αρμενικού προβλήματος μέχρι τελικής έγκαταλείψεώς του.*

Μέχρι τον επανακαθορισμό της θέσεως των ΗΠΑ στο πλαίσιο του Μεσανατολικού γίνεσθαι, η ανάθεσις των εντολών ανεβάλλετο. Η όλη υπόθεσις της τελικής ανάθεσεως των εντολών, η δημιουργία μη έβραϊκού κράτους στην Παλαιστίνη και η διανομή των κοιτασμάτων πετρελαίου της Μεσοποταμίας μεταξύ Άγγλων και Γάλλων ώδήγησαν στην Συνθήκη του Σάν Ρέμο που έλαβε χώρα τον Άπριλιο του 1920. *Δύο μήνες μετά, τον Ιούνιο του 1920, η υπόθεσις έχάθη για την Άρμενία: το Αμερικανικό Κογκρέσσο απέρριψε όλες τις συμφωνίες που είχαν συναφθεί από τον Ούίλσον και απεμάκρυνε την Αμερική από τον καθοριστικόν της ρόλο στην μεταπολεμική περίοδο.*

Ο Ούίλσον καταθέτει, παρ' όλα αυτά, την έκθεσή του για τον προσδιορισμό των τουρκοαρμενικών συνόρων, στις 22/11/1920. Ήταν όμως πολύ άργά, διότι, μη συμφωνούσης της αμερικανικής Γερουσίας με την άποστολή στρατευμάτων στην Άρμενία, που θα καθιστούσαν πραγματοποιήσιμη την εισήγησι του Προέδρου, αυτή παρέμεινε κενό γράμμα.

Την ιδίαν αυτήν άνοιξη του 1920, η Γαλλία, μη δυναμένη να αντιμετώπισει την συνδυασμένη επίθεση του έμίρου Φεΰζάλ, των άράβων έθνικιστών στην Συρία, οι όποιοι έκινούντο όπως ακριβώς είχε προβλέψει η Βρετανία, αλλά και του Κεμάλ στην Κιλικία, αναγκάζεται να συνθηκολογήσει με την Τουρκία την 30ην Μαΐου του 1920.

Η Συνθήκη των Σεβρών (10/8/1920) η όποία έπηκολούθησε, προέβλεπε την ίδρυση ανεξαρτήτου Αρμενικού κράτους με σύνορα τα όποια θα προσδιωρίζοντο αργότερα, μετά από την προαναφερθείσαν, άνευ ούσίας, διαιτησία του Προέδρου Ούίλσον. Η συνθηκολόγησις όμως των Γάλλων στην Κιλικία, η όποια ήταν το μοιραίο αποτέλεσμα του ανταγωνισμού με την Βρετανία, επιτρέπει αφ' ενός μεν στην Αυτόκρατορική κυβέρνηση να παρατείνει τις διαπραγματεύσεις με τους συμμάχους για την επικύρωση της Συνθήκης των Σεβρών, αφ' έτέρου δε στον Κεμάλ, ο όποιος έμφανίζεται με ηύξημένον πλέον γόητρο, να απορρίψει την Συνθήκη των Σεβρών.

Έπι πλέον, εν συνδυασμῷ πρὸς την Μόσχα ένα μόλις μήνα μετά την ύπογραφή της Συνθήκης των Σεβρών, τον Σεπτέμβριο του 1920, εκμεταλλεύομενος το κενό ενδιαφέροντος που έδημιούργησαν οι ανταγωνισμοί των μεγάλων δυνάμεων, στρέφεται έναντίον της Άρμενίας. Η Άρμενία μη δυναμένη να

άνθίσταται ἐπὶ μακρὸν εἰς δύο μέτωπα συνάπτει, ἡττημένη, τὴν Συνθήκην τῆς Ἀλεξανδρουπόλεως, στίς 2 Δεκεμβρίου 1920.

«Τὸ ἐν τρίτον τῆς ἐκτάσεως τοῦ Ἀρμενικοῦ κράτους ἐπέρασε πάλιν ὑπὸ τουρκικὴν κατοχὴν καὶ τὰ ὑπόλοιπα δύο τρίτα ἀπετέλεσαν τὴν μετέπειτα Σοβιετικὴν Δημοκρατίαν τῆς Ἀρμενίας. Ἡ ἐπακολουθήσασα Συνθήκη τῆς Λωζάννης, στίς 24 Ἰουλίου τοῦ 1923, ὄχι μόνον δὲν ἔθεσε θέμα ἀνεξαρτήτου Ἀρμενίας, ἀλλὰ» ὅπως ἔγραψε ὁ Οὐίνστον Τσῶρτσιλλ, «τὸ ὄνομα τῶν Ἀρμενίων δὲν ἀνεφέρθη κἄν». Οἱ βρετανικὲς πιέσεις διεδραμάτισαν μεγάλο ρόλο πρὸς τὴν ἐπίτευξιν αὐτοῦ τοῦ ἀποτελέσματος, ἐφ' ὅσον ἡ παραχώρησις τῶν πετρελαίων τῆς Μοσούλης, εἰς τὰ ὁποῖα εἶχε μονίμως βλέψεις, τὴν ἐνδιέφεραν πολὺ περισσότερον ἀπὸ τὴν τύχην τοῦ ἀρμενικοῦ λαοῦ. Ὁ Λόρδος Κόρζον εἶχε πεῖ χαρακτηριστικῶς γι' αὐτὸ τὸ γεγονός: «Τὸ πετρέλαιον ἐξῦγιζε βαρύτερον ἀπὸ τὸ ἀρμενικὸ αἷμα».

Συμπεράσματα

Ἐξ ὅλων τῶν ἀνωτέρω, δυνάμεθα, εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν Τουρκία, νὰ καταλήξομε ἀβιάστως στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ τουρκικὴ ἐξουσία, εἴτε εὐρίσκετο ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Σουλτάνου καὶ ἡσκειτο ἐν ὀνόματι τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, εἴτε εὐρίσκετο στὰ χέρια τῶν Νεο-τούρκων καὶ ἡσκειτο ἐν ὀνόματι τοῦ τουρκικοῦ ἐθνικισμοῦ, ἢ στὰ χέρια τῶν κεμαλιστῶν καὶ ἡσκειτο ἐν ὀνόματι τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ καὶ τῆς δημοκρατίας, ἡκολούθησε ἓνα σταθερὸ προσανατολισμὸ ἐξοντώσεως καὶ βιολογικῆς ἀπαλοιφῆς τοῦ ἀρμενικοῦ στοιχείου, ὅπως καὶ κάθε ἄλλης ἐθνικῆς μειονότητας —μεταξὺ τῶν 48 ποὺ ἔχουν ἐπίσημως καταγραφῆ ἀπὸ ἐπιστήμονες τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Τυβίγγης— στὰ ἐδάφη τῆς⁸.

Οἱ σύγχρονες τάσεις τῆς Τουρκίας νὰ ἐμφανισθῆ ὡς ὁ «Μεγάλος Ἀδελφός» τῶν βαλκανικῶν μουσουλμανικῶν θυλάκων, ἡ ἀπροκάλυπτος παντουρκιστικὴ ἰδεολογία καὶ ἡ μέθοδος ἡ ὁποία ἐμφαίνεται σὲ κάθε τῆς πράξει, ἡ προκλητικὴ τῆς περιφρόνησις ἔναντι οἰουδήποτε κανόνος διεθνοῦς δικαίου μᾶς ὁδηγοῦν στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ Ἑλλὰς δὲν πρέπει νὰ παραβλέψει τὴν τουρκικὴ δραστηριότητα στὸ Ἀζερμπαϊτζάν καὶ τὶς ἄλλες Κεντροασιατικὰς μουσουλμανικὰς Δημοκρατίας. Ἄν ἡ Τουρκία ἐπετύγχανε νὰ κάμψει τὴν Ἀρμενικὴν ἀντίστασιν στὸ Καραμπάχ πρὸς ὄφελος τοῦ Ἀζερμπαϊτζάν, τὸ ὁποῖον χρησιμοποιεῖ ὡς τὸ κυριώτερον τῆς ἐφαλτήριο πρὸς τὶς Δημοκρατίας τῆς Κεντρικῆς Ἀσίας, θὰ ἐνεφανίζετο ἀμέσως ὡς ὁ φερεγγυότερος ἐκπρόσωπος τοῦ Ἰσλάμ, ὄχι μόνον στὴν περιοχὴ ἀλλὰ καὶ στὰ Βαλκάνια, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐπιδιώκει μέχρι σήμερα, ἐφαρμόζουσα τὴν νεο-ὀθωμανικὴ τῆς πολιτικῆς κατὰ τὴν διδαχὴν τοῦ Καθηγητοῦ Ἀχμέτ Νταβούτογλου ὅπως παρουσιάζεται στὸ σύγγραμμά του «Τὸ Στρατη-

8. Peter Andrews, i) *TAVO maps A VIII 14 a-b* (Republic of Turkey: Rural Ethnic Minorities), 1989 & ii) *Ethnic Groups in the Republic of Turkey: Supplement and Index* (Tuebinger Atlas Des Vorderen Orients (Tavo)) Series: Tübinger Atlas des Vorderen Orients (TAVO) Number: 60 Volume: 2 Subseries: Reihe B (Geisteswissenschaften).

γικό βάθος: *ή διεθνής θέσις τῆς Τουρκίας*». Τὸ λάθος ἀπὸ δυτικῆς πλευρᾶς ἔγινε ἄπαξ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1919-1923 μὲ τὴν ἐγκατάλειψη τῆς Ἀρμενίας ὡς λείας στὴν Τουρκία καὶ τὴν Σοβιετικὴ Ἐνωση. Φαίνεται ὅμως ὅτι τὸ ἴδιο σφάλμα δὲν θὰ ἐπαναληφθεῖ καὶ σήμερα, ἰδιαίτερα μὲ τὸ ὑφιστάμενο γεωπολιτικὸ τοπίο στὴν Κεντρικὴ Ἀσία, μὲ τὸ Ἰράν, τὴν Τουρκία καὶ τὴν Ρωσσία νὰ διαγωνίζονται γιὰ τὸν ἔλεγχο ὄχι μόνον τῆς περιοχῆς αὐτῆς ἀλλὰ καὶ τῶν Βαλκανίων.

Ἡ κατάσταση σήμερα πιέζει γιὰ τὴ δημιουργίαν —πλησίον τῆς ἰσχυρᾶς καὶ εὐημερούσης οικονομικῶς Ἀρμενίας— καὶ ἑνὸς ἀνεξαρτήτου πλέον Κουρδιστάν. Τὸ νέο αὐτὸ κράτος λειτουργῶντας ὡς «buffer state/état tampon» μεταξὺ Ἀράβων, Ἰρανῶν, Σύρων καὶ Ἰρακινῶν καὶ ἐν συνδυασμῷ πρὸς μιὰ ἀπαραίτητως ἰσχυρὰν Ἀρμενία καὶ τὸ ἤδη ἰσχυρὸ καὶ σταθερὸ ὡς πρὸς τὶς διεθνεῖς του σχέσεις Ἰσραήλ, μποροῦν νὰ ἐγγυηθοῦν τὸ ἀπαραίτητο καθεστῶς ἀσφαλείας στὴν Κεντρικὴ Ἀσία. Ἡ Ρωσσία τοῦ Ποῦτιν, ἡ ἀμερικὴ τῶν Ὀμπάμα καὶ Τράμπ ἀλλὰ καὶ τὸ Ἰσραήλ τοῦ Νετανιάχου ἐπιθυμοῦν διακαῶς μιὰν ἀνάλογο λύση. Ἡ καθεμία πλευρὰ γιὰ τοὺς δικούς της γεωστρατηγικοὺς λόγους. Ἡ Ρωσσία γιὰ νὰ ἀπομακρύνει τὸν ἰσλαμιστικὸν κίνδυνο ἀπὸ τὰ ἐδάφη τοῦ «ἐγγὺς ἐξωτερικοῦ» τῆς στὴν Κεντρικὴ Ἀσία. Οἱ ΗΠΑ γιὰ νὰ ἀποκτήσουν ἕνα φερέγγυο σύμμαχο καὶ προβολέα ἰσχύος στὴν Μέση Ἀνατολή, στὸν Ἀραβοπερικτὸ Κόλπο καὶ τὸ κέντρο τοῦ Δρόμου τοῦ Μεταξιοῦ. Τὸ Ἰσραήλ γιὰ νὰ ἀποκτήσει χερσαίον στρατηγικὸ βάθος σὲ ἕνα ἐπισφαλὲς ἱρανο-ἀραβικὸ ἰσλαμιστικὸ περιβάλλον.

Ἡ ἐγκατάλειψις τῆς εἰρήνης στὰ χέρια μιᾶς παντουρκιστικῆς τουρκικῆς πολιτικῆς, ἀπὸ πλευρᾶς Δύσεως, θὰ σημάνει τὴν ἑναρξὴ μιᾶς σειρᾶς ἀλυσιδωτῶν ἐκρήξεων μεταξὺ τῶν ἀλλοῦποβλεπομένων δρώντων στὴν περιοχὴ, ὅπως τὸ Ἰράν, τὸ Πακιστάν, ἡ Ρωσσία, ἡ Σ. Ἀραβία, ἡ Αἴγυπτος καὶ τὸ ἀπολύτως ἀσταθὲς Ἀφγανιστάν.

Τὰ ἀποτελέσματα θὰ εἶναι δεινὰ γιὰ τὴν εἰρήνη καὶ τὸν δυτικὸ πολιτικὸ πολιτισμὸ εἰς τὴν γεωπολιτικὴν αὐτὴν ζώνη. Καὶ αὐτὸ διότι ὁ προεὶὼν ἰσλαμιστικὸς χαρακτήρ τῆς Ἀγκύρας ὁ ὁποῖος ἔχει ἐνταχθεῖ στὸ εὐρύτερο ριζοσπαστικὸ ἰσλαμιστικὸ ὄχημα τῆς «διεθνοῦς» τῶν Ἀδελφῶν Μουσουλμάνων⁹, σίγουρα θὰ προωθήσει τὴν ἐξαγωγή τῆς «ἰσλαμικῆς ἐπαναστάσεως» καὶ τῶν ἱεροπολεμικῶν ἀντιλήψεων καὶ στὴν ζώνη τῶν Βαλκανίων. Στὴν φάση ὅμως αὐτὴν ἡ Τουρκία δὲν θὰ κατωρθῶσει νὰ πείσει οὔτε κἂν τὸν ἑαυτὸν της εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὶς δημοκρατικὲς της πεποιθήσεις, καὶ ὁ Χάρτης τῆς Εὐρυτέρας Μέσης Ἀνατολῆς ἀναδιατάσσεται ἔχοντας αὐτὸ ὡς δεδομένο. Ἴσως τώρα ἦλθε ἡ ὥρα νὰ ἀντιληφθοῦν οἱ «μαθητευόμενοι μάγοι» τῶν διεθνῶν μητροπολιτικῶν ἐπιτελείων τὰ μέχρι σήμερα λάθη τους. Ἐλπίζομε ὅμως νὰ μὴ εἶναι εἶναι ἀργὰ καὶ γι' αὐτούς, ἀλλὰ κυρίως γιὰ ὀλόκληρη τὴν ἀνθρωπότητα.

Ὁ συστηματικὸς διωγμὸς τῶν χριστιανικῶν πληθυσμῶν στὴν Μέση Ἀνατολή ἀπὸ τὶς ριζοσπαστικὲς ἰσλαμιστικὲς τάσεις καὶ ὀργανώσεις, οἱ ὁποῖες ἐξετράφησαν καὶ ἐξωπλίσθησαν ἀπὸ τὴν Δύση καὶ τοὺς συμμάχους τους στὴν Μέση Ἀνατολή ἐπιδεικνύουν τὴν κατεύθυνση πρὸς τὴν κεντρικὴ Ἀσία τῶν ἰσλαμιστικῶν βλέψεων τους. Ἀνάχωμα σὲ αὐτὲς τὶς βλέψεις στὸν Καύκασο καὶ τὴν περιοχὴ

9. Βλ. Νικολάου-Πατραγά, *ἐνθ' ἄν.* καὶ Ρεφάατ ἄλ-Σαήντ, *ἐνθ' ἄν.*

της Κασπίας και του Εϋξεινού Πόντου αποτελεί η Αρμενία. Αν η Αρμενία υποχωρήσει, τα Βαλκάνια είναι μια χαμένη υπόθεση για την Δύση και ένα νέο Έμιράτο για το ριζοσπαστικό Ισλάμ του ISIS και των παρακλαδιών της αλ Κάιντα και των Άδελφών Μουσουλμάνων. Άς γίνει κατανοητό.

Βιβλιογραφία

- Άγαμπατιάν, Όχάνες-Σαρκίς, *Η Αρμενία και το Αρμενικό Ζήτημα*, Στοχαστής, Αθήνα, 1988.
- Αρμενικά Χρονικά, Τεύχος 2, 15 Φεβρουάριου 1993.
- Αρμενικά Χρονικά, Τεύχος 3, 22 Μαρτίου 1993.
- Αρμενικά Χρονικά, Τεύχος 4, 22 Απριλίου 1993.
- Baghdjian, K. Kevork, *La confiscation, par le gouvernement Turc, des biens arméniens... dits "abandonés"*. Preface: Y. Ternon, Montreal, Ouebec, Kanada, 1987.
- Baghdjian, K. Kevork., *Le problème arménien: du negetivisme turc a l'activisme arménien, ou est la solution?*, Montreal, Ouebcc, 1985.
- Chabry, Laurent et Annie., *Politique et minorités au Proche - Orient: les raisons d'une explosion*, Maisonneuve et Larose, Paris, 1987.
- Chaliand, Gerard, & Jean-Pierre Rageau, *Atlas de diasporas*, Ed. Odile Jacod, Paris 1991.
- Διαρκές Δικαστήριο των Λαών, *Το έγκλημα της Σιωπής: ή γενοκτονία των Αρμενίων*, Ήρόδοτος, Αθήνα, 1988.
- Documents on Nagorno-Karabakh, Office of Public Affairs-Ministry of Foreign Affairs, Republic of Armenia.
- Droz, J., *Histoire diplomatique de 1648 `a 1919*, Troisième édition, Dalloz, Paris, 1972.
- Duroscllc, J.-B., *Histoire diplomatique de 1919 `a nos jours*, 7e ed., Dalloz, Paris, 1978.
- Gerard Chaliand, Yves Ternon, *Le Genocide des Arméniens*, Ed. Compl?xe, Paris, 1980.
- Hassiotis, J. K., Shared illusions: Greek-Armenian co-operation in Asia Minor and the Caucasus (1917-1922), Offprint "Greece and Great Britain during World War I", First Symposium organised in Thessaloniki by the Institute for Balkan Studies and King 's College, I.F.B.S., Thessaloniki, 1985.
- Hassiotis, J. K., *The greeks and the armenian massacres (1890-18%)*, Neo Hellenika, vol. IV-1981.
- Μάξης, Ι. Θ., *Γεωγραφία του Ισλαμιστικού Κινήματος στη Μέση Ανατολή*, Γ έκδοσις, Παπαζήσης, Αθήναι 2012.
- Μικριδισιάν, Λ., *Ναγκόρνο Καραμπάχ: παρελθόν και παρόν*, Ε.Ά- .Ε.Ε., Αθήνα, 1993.
- Νικολάου-Πατραγάς, Κυρ. Θ., *Αραβοϊσλαμικός κόσμος. Πηγαί ιδεολογίας, ιστορίας, πολιτικής, πολιτισμού*, Λεμμών, έν Αθήναις 2016.

- Νικολάου-Πατραγάς, Κυρ. Θ., *Ἡ ἄραβικὴ γραμματεία καὶ ἡ σχέσις τῆς πρὸς τὴν ἑλληνικὴν, λατινικὴν, ὀθωμανικὴν, περσικὴν καὶ εὐρωπαϊκὴν. Δύο διαλέξεις τοῦ Τάχα Χουσεΐν ἐν Μαρόκῳ τῷ 1958*, ἐν Ἀθήναις 2016.
- Σαῖντ, Ρέφαατ, *Ἡ διαπάλη ἰσλάμ καὶ ἰσλαμισμού. Ἱστορία καὶ ἰδεολογία τῆς ἰσλαμιστικῆς τρομοκρατίας*, εἰσαγωγή-μετάφρασις Κυρ. Θ. Νικολάου-Πατραγά, Παπαζήσης, ἐν Ἀθήναις 2015.
- Schinas, Constantine., *Armenia/Nagorno-Karabakh: Past and Present*, Athena, No 55, (March 1992).
- United Nations Economic and Social Council-Commission of Human Rights (Sudcommission on prevention of discrimination and protection of minorities? 43d Scssio 5 to 30 August 1991? Agenda item 6: *Question of the violation of human rights and fundamental freedoms in all countries*, Updated 17 July 1991 by Hrair Balian. HRA 1991), Nagorno- Karabagh and soviet-nationatilies conflicts: Hurman rights concerns.
- Ternon, Yves, *Histoire d'un genocide*, Scuil, Paris, 1977.
- Χασιώτης, Ι. Κ. - Κασαπιάν, Γκ., *Ἡ Ἀρμενικὴ Παροικία τῆς Θεσσαλονίκης: ἴδρυση, ὀργάνωση, ἰδεολογία καὶ κοινωνικὴ ἐνσωμάτωση*, Ἀνάτυπο ἀπὸ τὰ πρακτικὰ τοῦ Συμποσίου «Ἡ Θεσσαλονίκη μετὰ τὸ 1912» (1-3 Νοεμβρίου 1985), Θεσσαλονίκη 1986.